بِسمِ الله الرّحمنِ الرّحیم

ائل دیلی و ادبیاتی

۴

بهزاد بهزادی و امکداشلار

آدرس: تهران، سعادت آباد، میدان کاج، چهارراه شهرداری ساختمان اداری تجاری سرو
طبقه ۷ واحد ۲ دفتر وکالت بهزاد بهزادی کد پستی: **۱۹۹۷۸۵۵۳۴**
تلفن: **۲۰۹۴۹۰۰** فاکس: **۲۳۵۲۲۶۷**

ائل دیلی و ادبیاتی / گردآورنده بهزاد بهزادی و همکاران... تهران نشر نخستین ۱۳۸۱ ۰
۹۳ص.: مصور
شابک دوره:ISBN: 964-6716-71-7
شابک جزوهٔ چهار:ISBN: 964-6716- 91- 1
فهرستنویس بر اساس اطلاعات فیپا
۱. زبان ترکی آذربایجانی -- واژه‌ها .الف – بهزادی،بهزاد.
PL ۳۱۳/ الف ۹۳ ۴۹۴ /۳۶۱۰۳
کتابخانه ملی ایران ۸۱م–۱۳۳۷۷

نشر نخستین خ. انقلاب خ. ۱۲ فروردین، شماره ۹۲ تلفن ۶۴۱۸۹۷۹

ائل دیلی و ادبیاتی (۴)
گردآورنده: بهزاد بهزادی و همکاران
ویراستار: م- رزاقی
حروف نگار: کاوس نصیری
نوبت چاپ: اول، ۱۳۸۱ □ شمارگان ۷۵۰
لیتوگرافی: آبرنگ □ چاپ: تصویر

همکاران ثابت:

بهزاد بهزادی	سرپرست تحریریه
علیرضا صرافی	مسئول بخش ادبیات شفاهی مردم
اسماعیل هادی	مسئول بخش واژه‌های محلی و لهجه‌ها
جواد دربندی	مسئول ادبیات عاشیقی
محمدرضا کریمی	مسئول بخش قصه‌ها و افسانه‌ها
ائل اوغلو(صدیار وظیفه)	مسئول بخش اَمثال و حکم (آتالارسؤزؤ)

بو سایی‌نین ایچینده‌کیلر:

		صحیفه
نئچه سؤزغونو آچیقلاما	**بهزاد بهزادی**	۵
ئئرلی سؤزلر- دیزج خلیل کندی	**م. نقابی**	۷
ئئرلی سؤزلر-اردبیل- چاناق بولاق کندی	**فریدون محمدی- علی محمدی**	۱۱
ئئرلی سؤزلر- زنجان، چیلاندار (شیلاندار) کندی	**علی کریمی- شعبان کریمی**	۲۱
ئئرلی سؤزلر- اردبیل چاناق بولاق کندی	**فریدون محمدی**	۲۵
آذربایجان آغیز ادبیاتیندا بولاق	**بهروز ایمانی**	۲۷
آتا- بابالاریمیز: آت حاققیندا	**م. نقابی**	۳۵
دده‌قورقود بویلارئیندا ایشله‌نن آتالار سؤزلریندن:	**حسین م. «گؤنئیلی»**	۳۹
آلقیشلار- قارقیشلار	**فریدون محمدی**	۴۵
متنینده تاریخ داشیئان بایاتیلار و گرایلیلار	**م. نقابی**	۴۷
مشکینلی محمد	**جواد دربندی**	۵۵
کیتابلا تانیشلیق- ادبیات عامه درگز	**م. کریمی**	۵۹
اورمو یاددداشتلاری (۵۰- ایل بوندان ایره‌لی)	**میر هدایت حصاری**	۶۷
حتّا بیر کلمه	**صالحپور**	۹۱
آندیرما		۹۲
چاغئیریش		۹۳

نئچه سۆزغونو آچیقلاما

«ائل دیلی و ادبیاتی»–نین بیر و ایکینجی سایی بیر آی آرا وئرمکله ییاییلدی و اۆچۆنجو سایی‌نین چیخماسی بیر آی‌دان آرتیق چکدی.

حؤرمتلی اۆخوجولاردان سۆروشورلارکی، «ائل دیلی و ادبیاتی» آی‌دا بیر سایی ییاییلاجاق، یۆخسا نئچه وٰاختدان بیر چاپ اۆلاجاقدیر؟

بیلدییینیز کیمی «ائل دیلی و ادبیاتی» درگی دئییل. هفته‌لیک، آیلیق و... ییاییلماسینی گؤزلمک اۆلماز.

«ائل دیلی و ادبیاتی» تۆپلوسو کیتابچا شکلینده ترتیب اۆلور، حؤرمتلی اۆخوجولار، اۆنون آردیجیل سایی‌سینی تۆپلایا بیلرلر.

بوکیتابچالاردا ییازیلاجاق مقاله‌لر و فۆلکلۆریک اثرلر ترتیب ائدیلیب، دۆزۆلدۆکدن سۆنرا، «ایسلامی ایرشاد و فرهنگ» وزارتخاناسینا گؤندەریلیر، ایجازه آلدیقدان سۆنرا چاپ اۆلور. دئمک مۆعین واختدا ییاییلماسی، یالنیز بیزیم الیمیزده دئییل. اۆلابیلر بیر آی‌دا ایکی سایی، یا نئچه آی‌دا بیر سایی اۆخوجولارئن الینه چاتسین.

سۆز یۆخ‌کی، الیمیزه چاتان فۆلکلۆریک اثرلر نه‌قدەر چۆخ اۆلسا، بیز کیتابچالارئن سایی‌سینی آرتیریب، آز آرا وئرمکله یایماغینا چالیشاجاییق. هر حالدا، ایستکلی اۆخوجولارئن گؤستردیکلری قایغی‌لارئندان تشککۆرلریمیزی بیلدیریریک.

بئله بیر سۆزغودا وار کی «ائل دیلی و ادبیاتی»– ندا ییازیلان مطلب‌لر تام معناسیله آراشدیریلیب و بیٰه‌نیلمیشدیر، یۆخسا یۆخ؟

بیرینجی سایی‌دان آچیقجا دئمیشیک‌کی، بیزه‌گلن فۆلکلۆریک اثرلری تۆپلاییجی‌لارئین آدینا چاپ ائدیریک و اۆخوجولارئین اینتیقادی و ایصلاحی گۆرۆشلرینی گۆزله‌ییریک.

ئیرلی لۆغت و سۆزلرین ئیرلی لهجه و آنلامی و ریۆایتی چئشیدلی، دۆرلۆ-دۆرلۆ، باشقا- باشقا اۆلابیلر. اۆنا گۆره «ائل دیلی و ادبیاتی» کیتابچاسیندا یاییلان فۆلکلۆریک اثرلر گئنیش و بیلگین اۆخوجولار ساریدان هر یۆنلۆ آراشدیریلارسا اۆنلارئین اینجه‌لیکلری و دۆزگۆن آنلامی اۆزه چیخار. بئله‌بیر یولو، بوگۆنکۆ شراییط‌ده الۆئریشلی و یئترلی سایماق اۆلار.

هله‌لیک، بیز یازیلاجاق مطلب‌لری ترتیب ائتدیکده، تکراری سۆزلری یازماقدان چکینیریک، سۆزلرین اۆلدوقجا دۆزگۆن تلفۆظۆنۆ گۆسترمگه چالیشریق، سۆزلرین معنا و آنلام لارئینی ساده دیلده و آیدینجا ایفاده‌سینی وئرمگه دیققت ائدیریک.... لاکین گله‌جکده، «ائل دیلی و ادبیاتی»- ندا چاپ اۆلموش فۆلکلۆریک اثرلر، الیمیزه گلیب چاتان ده‌ئرلی اینتیقادی و ایصلاحی نظرییه‌لریله بیرلیکده صلاحیتلی هئیات‌لر طرفیندن عئلمی اساسلار اۆزره آراشدیریلیب، هر مۆضۆ اساسیندا باشقا کیتابلار شکلینده یاییلماغا باشلاناجاق.

فۆلکلۆریک اثرلری تۆپلاماق بیر و یا نئچه نفرین چالیشماسیلا قورتاران اۆلمادیغی کیمی، بۆتۆن هۆسکارلارئین یاردیمی و امکداش‌لیغیندان آسیلی اۆلدوغوکیمی، اۆنلارئین دۆزه‌لیشی و دۆزگۆن ترتیب ائدیلمه‌سی‌ده، هامی آغیز ادبیاتی و ائل ئارادیجیلیغی وۆرغونلارئینین ایشتیراکی ایله ایسته‌نیلن نتیجه‌یه چاتابیلر. بیز ایستکلی اۆخوجولارئین اینتیقادی- ایصلاحی گۆستریشلرینی گۆزله‌ییریک.

بهزاد بهزادی

ئیرلی سؤزلر

م. نقابی

دیزج خلیل کندی

آغ دووٲخلیٔ Ağduvaxlı آغ روبندلی. مجازن گلین. (دووٲداق: روبند، سرپوش).

آلا Ala بیر نؤعٔ قیزئیل توٚرپاق.

آلاهیز Alahiz طبیعی کود، گؤبره.

آوٲاش Avaş قارشیٔلیٔقلیٔ امکداشلیٔق.

آیاقلیٔمال Ayaqlı mal (دلال سؤزؤ) ایشلک مال.

آیٔمده– سایٔمده Ayəsmdə Sayəmdə هردن بیر.

امیراز əmiraz کردیلری تارازلاماق ایشی.

انگره‌ک əngərək گیزلین عاریضه (صرع کیمی). [انگره‌کلی آدام].

اوٲت قیٔرناسیٔ Ot qırnası چؤخ زیرنگ اوشاق.

ایستانتیٔس istantıs قیزئیل توٚرپاق پالچیٔغیٔ.

ایشکه‌نوٚ işkənov دگیرمانین ائشیگینده آرتیٔق سو آخیٔب گئده‌ن زوٚلاق.

بایانتارلیٔق Bayantarlıq پؤز وٚئرمه رقابتی.

بره‌نوٚ Bərənov یئرین جائینا ایشله‌ین یاغیٔش و قار سویو.

بوٚیٔن Böyən قوٚیون یاپیاسیٔ.

بیتیریم Bitirim هوشلو باشلیٔ قیٔوراق اوشاق.

بیسمیل Bismil حیٔات چتین‌لیک‌لرینه دؤزه‌ن آدام.

پایٔیٔر Payır اکینین ایکینجی سویو. [پایٔیٔر ایچمه‌یٔن اکین، کالایٔئمه‌میش بیزوٚ کیمی آرئیق اوٲلار].

پئشه‌ری Peşəri گیرده‌کان و بادام آغاجیٔندا، آددا–بوددا قالمیٔش حاصیلی، درمک ایشی.

پناباد Panabad اؤن شاهی قارشئلیغئ گؤموش سیککه. (فا. پناه آباد).

تئنقوْ Tınqov میئنقوْ بورنوندا دائیشان آدام.

جوْلا Cola سو دوْلان چوخور ئئر، چالا.

جئبئتماق Cıbıtmaq گیزلیجه بیر شئیی گؤتؤرمک.

چرز çərəz دوْشاب بیشیریلن ئئر.

چرزتوْرپاغئ çərəz torpağı سوْت رنگینده قئزئل توْرپاق کی اوْزوْم سوئونون شیرین و دورو اوْلماسئندا ایشله‌درلر.

خپیش‌میش Xəpişmiş بوْزوْشموْش.

خره‌زن Xərəzən شاللاق. [اک اره‌زن، ئی‌ءخره‌زن].

خوْسمات Xosmat چیرکین.

داربئنماق Darbınmaq ئئمه‌لی اوْچوْن اوْتاق بوتانا باش چکمک. باخ ائل دیلی و ادبیاتی: دالبئنماق.

دنگیله Dəngilə اوشاقلار اوْچوْن بالاجا سودنگیله‌سی.

دیلوْ Dilov دیلاب/ دولاب، دئوْاردا تعبئه اوْلموش صاندئقچا.

رأتی Rəti پئه‌سوز.

رزه Rəzə ساپلی بوْئوک کارتک (بنّالیْق وْسیله‌سی).

سل تاباخ Səl tabax موْسوْندن توْخونموش موْسطّح قاب چکه، ئاستئ سبد.

سیماخوْر Simaxor سیمافور (روسجا)، دمیرئولوندا راهنیما چئراغئ.

سوْفئ Sofi وْاسوْاسئ، سو ایله داییم اللشن.

شاداد Şadad چووْال چاتماق اوْچوْن آغاجدان ئونولموش ئوغون قلم.

شئپیت Şepit تندیرده ئاپئلان اوزون سوْوْ بربری چوْره‌ئی.

شتوْ Şətov اکینین ایلک سوئو. باخ پاییز.

شوْتوْک Şötük قونداق باغئ.

شیلیتده‌مک şilitdəmək شیللەمک. بیرینی دالبادال ساغدان سوْلدان سیللی‌لمک.

فئستان Fıstan قادئن کوْئنه‌ئی (اسپانئولجا).

قاپدئ– قاشدئ Qapdı qaşdı مینی‌بوس.

قاپساق Qapsaq ئاغئشدان سوْنرا، قوروئوب قابارمئش توْرپاق.

قسدیل Qəsdil کاستئل (روسجا). ال بوْئوندا دوْرد طرفلی (چارسو) دمیر پارچاسئ.

قوْرسائئ Qorsayı آذر آئئ.

قوروبَیْ Qurubəy کلله شقّ آدام.

قوروشقا Quruşqa (روسجا) لوْعابلی سوقابئ، بارداق.

قئلان Qılan پوْشک آتاندا سوْنونجو شخص.

کره Kərə خانه باغ.

کله‌جوٚش Kələcoş قورود ازمه‌سی، قوٚزرولو سوٚغان، نعنا، ئیومورتا و قوٚزایچئایله بیشیریلن ئئمک.

کوٚوٚزه Kövzə دگیرمانچی‌یا وئریلن زحمت پایئ.

گیل Gil عایله، خانواده.

گیل خیزان Gil xizan گوٚلاب چکمک و حناایسلاتماق اوٚچوٚن میس قاب.

لنتر Ləntər آسئیلئ نئفت لامپاسئ.

لوٚر Ləvər عوٚمومی حامامدا یاندئرماق اوٚچوٚن بیر نوٚع قوروکوٚل.

لوٚه Loh ارکک دوٚه. باخ سوٚزلوٚک :لوٚک.

لوٚدان Lodan قارئن، یاناق.

مامبئلئ ماتان Mambılı matan مامئیلئ– ماتان، عیشوٚه ساتان (اوشاقلار و گوٚزل قادئنلار حاقدا).

مسته‌وای Məstəvay مستوٚوایا (روسجا). داش دوٚشه‌مه (فا. سنگفرش).

موغالماخ Muğalmax حدّدن چوٚخ آج اوٚلماق.

میلاق Mılaq مؤعلّق، عمودی ایپ‌له ائو دیره‌گیندن آسئیلان اوزوٚم سالخئیملارئ.

نوٚرسه Nürsə اوٚکوٚز بوٚیونتوروغوندا اوٚتوروب ماهنئ اوٚخویان ئئنی ئئتمه. (فا. نورسته).

هیپلی هپوٚو Həpili Həpov قیلیفتی و سوٚزوٚنوٚن ائعتیباری اوٚلمایان آدام.

وٚئدره Vedrə (روسجا). سطیل.

هئره‌وٚاش Herəvaş وٚاختئیندان داها تئز عمله گلن اکین وٚ یا حئیوٚانئین ارکن هوٚوٚور آلماسی. باخ سوٚزلوٚک: اثر آغاج. [اک هئره‌وٚاش، ئیء آغ لاوٚاش. آتالار سوٚزوٚ].

هوٚزئ Hozı تله‌سیک و کله– کوٚتور ایش گوٚرن آدام.باخ سوٚزلوٚک: هوٚزه‌کی.

هوٚشدوٚروٚم Hüşdürüm عاغلئ ئونگوٚل.

هیمین Himin گیزلیجه خبر چاتدئرما. باخ سوٚزلوٚک: هیم‌لمک.

ئئل آتئ Yel atı دوچرخه.

بالدئزلارئن آدلارئ

بیر قادئن اری‌نین باجئلارئنئ سسله‌دیکده حوٚرمت اوٚلاراق، فخریادلا، بوٚیوکدن کیچیگه سئیرا ایله بئله سسلر: آغاباجئ– میرزاباجئ– بالاباجئ– هابئله ارینین قارداشلارئنئ

سسله‌دیکده دئیه‌ر: آغا قارداش، میرزا قارداش، بالا قارداش- قایئین خاتئینئلارئینئدا اوْسایاق سئیرا ایله بئله سسلر: همدم باجئ، ایسته‌ر-ی‌جان، صوْحبت-ی‌جان، قوْنچی‌ء-ی جان.

ئرلی سؤزلر

توپلایان: فریدون محمدی–علی محمدی

اردبیل–چاناق بولاق کندی

آختارئیلماق Axtarılmaq:۱)تاب‌دان گئتمک.۲)جان وئرمک.۳)باخ سؤزلؤک.

آزا Aza:مال تزه‌ئی.

آشقار Aşqar:۱)کؤک، ئوغون.۲)رنگلی سوئو دورولدان زه‌ئ.۳)باخ سؤزلؤک.

آشقارلانماق Aşqarlanmaq:۱) کؤکلمک. ۲)قارنئ شیشمک.

آغ اؤره‌ک Ağ ürək :قؤرخاق.

آلابوتقا Alabutqa:ئارئیمچئیق. باخ: سیرینسی.

آلاپؤرت Alapört:ئارئیمچئیق. باخ: آلابوتقا.

آلازلاماق Alazlamaq:۱)ضعیف‌لمک. ۲)آلاپؤرت ائله‌مک.۳)باخ: سؤزلؤک.

آوارماق Avarmaq: آئیرد ائتمک تشخیص وئرمک.

آینئیماق Aynımaq:۱)آئیلماق. ۲)باخ سؤزلؤک.

ائیمک Eymək:۱)ئوموشالماق. ۲) سوئون آز–آخماسئ.

اوپوماق Opumaq:۱)سوئون تؤرپاغا نؤفوذ ائله‌مه‌سی. دیبه ئاتماق. [قؤیئ سوئون اوزؤنده‌کی تؤرپاق اوپوسون، سؤرا ایچ]. ۲)باخ سؤزلؤک: هؤپماق.

اؤرتمک ürtmək:قؤئونون قؤئروغونون دیبی، مؤچؤک.

اؤندهنه əvəndənə:گئو ایله خئیشئ بیر– بیرینه قؤشان وسیله. جؤوه.

ایپ‌جیئلنمک ipciylənmək: ایپ جیک‌لنمک.۱)آرئقلاماق. ۲)گیجلمک.

ایرجیشمک ircişmək:شیتلنمک، دوزسوزلانماق. باخ: جئیسینمک.

ایره‌مکه irəmkə: (رامکا).۱)عکسین قابئ. ۲)بالئین قابئ. کادر، چرچئوه. [عکس، بال ایره‌مکه‌سی].

ایلغئین ilqın:۱)ایستی هاوادا آسفالتئین اوستؤنده گؤرونن، قایناشان هاوا. ۲)سراب. باخ سؤزلؤک:ایلغئم.

ایلگه‌ی ilgəy:ایلگک. تئزآچئیلان بیر نؤع دؤئون. باخ: هیلمه‌ی.

باداش Badaş:بیربیرینه باغلئ، باغداش. [باغرین من ایله باداش دئیر].

بار Bar:چای‌نیک ایچینده باغلانان قورومالار. باخ سؤزلؤک: بار۳.

باشقاندا Başqanda:۱)چؤخ بیلن. ۲)جسور.

بئچؤرت Beçort:چیرکین.

بجت Bəcət: بؤی- بوخون قدوقوٚاره. باخ: جببه.

بلیم Bəlim: یارئمچئق، باخ: آلاپؤرت.

بیدەش Bəydəş: باغداش، آیاقلارئ چارپاز شکیلده قورماق.

بینه Binə:۱)دیبچک. ۲)داغ ائوٚلری، داشلان دؤزه‌لینن ائوٚ.

پئشه‌دورا Peşədura: ئونجا- خاشائین ایکینجی بیچیمی.

پئنجه‌ئیش Pencəyiş: بیر نؤوٚ قالئین چؤره‌ک.

پؤتە Pötə: مرجی‌نین سودا بیشمیشی. باخ: سؤزلؤک: پؤرتمک.

پؤرتمک Pörtmək:۱)مؤچؤک، اوٚرتمک. ۲)تب گتیرمک. ایستی‌دن یا اوتانماقدان قئزارماق. ۳)باخ: سؤزلؤک.

پوّفه Püfə: سامائین تؤزو.

پومپی Pumpi:گؤده بورون آدام.

پیٚت Pıt: ۱)بؤشا کئچمک. [من آغاجی آتدئیم آممان اوٚ باشئین چکدی، منیم آغاجئیم پئت اوٚلدو]. ۲)باخ: لاپ.

تاپی Tapi:لاوٚاش کیمی آمما گیرده چؤره‌ک. باخ: لاری.

تاتا Tata:۱) تندیرین ایلک چؤرئی. ۲)بیر نؤوٚ قالئین چؤره‌ک.

تاققا Taqqa:هوٚل (وئرمک) ایته‌لمه.

تاققئر Taqqır: آرئق، جان سئیز.

تئشنمک Teşənmək:قاشئینماق.

تئشه‌نک Teşənək:قاشئینما مرضی توتان.

تللەمک Təlləmək: آلداتماق.

توٚخانماق Toxanmaq: ذرره‌جه دیمک، توٚخونماق.

تورالماق Toralmaq:کؤکلمک، دیرچلمک.

تؤلوٚگ Tülüg: جسور، اوٚیناغان،قئرئشمال اوشاق. باخ : تؤلؤنگؤ.

تؤلؤنگؤ Tülüngü:چؤخ شولوق آدام.

تؤله‌یٚلشمک Tüləyləşmək: تؤلک‌لشمک. آرئقلاماق.

تؤنوٚک Tünük:پول کیسه‌سی. باخ: قاوئیغ.

تؤوٚه Tüvə:پئچاغئین آغزئ.تیغه.

جارجار Carcar:دوٚه نؤوٚ.

جالغاغ Calğağ: ۱)آرئیق. ۲)یارامـاز، لاخـشیٔ (لاخشک). ۳) بند، پئوند، بار آغاجئینا وٚورلان دایـاق آغاج.

جانئخماق Canıxmaq: جاناگلمک، بئزمک.

جورجور Curcur: ۱)دئییـنگن، چـوٚخ دائیـشان. مئزئلدایان. ۲)زاغار.

جوٚش Coş: ئیرکئوکوٚنوٚن ئیونولتوسو.

جوٚن Con: قورودآشی.

جوٚلوٚبارمـاق Cülübarmaq: الـده کیچیـک بارماق، چئیچالابارماق.

جـوٚوٚرمـک Cüvərmək: بـاخ سـؤزلوٚک: جوٚجرمک.

جیت قوٚز Citqoz: تئز ساوٚاشان. داوٚاخوٚر، ئیونگوٚل آدام.

جیجیک Cicik: حسد،گیجیک.

جیدالیق Cidalıq: توٚپوق.

جیئلبیئز Cılbız: بالاجا و شئیطان اوشاق.

جیئلغا Cılğa: دریسی سوٚیولموش، فئیلیق یاندیرئیب دریسین چئیخارماق

چالـدیرماق çaldırmaq: ۱)شـنلیک ائتمـک. ۲)باخ: سؤزلوٚک.

چؤپ باشی çöpbaşi: قدیم مرتـعلـردن آلئینـان بیر نؤعٔ مالیات.

چوٚر çor: اینک وٚباسیٔ. باخ سؤزلوٚک.

چوٚلو çolu: آخساق، چوٚلاق.

چوٚم çom: اوٚتوراق اوٚلماق، شیل اوٚلماق.

چؤمچـه بـالیغئ çömçəbalığı: چؤمچـه قوٚیروق، قورباغاتئین بالاسیٔ ایلکین گوٚنلرده.

چوٚمور çomur: چامئر، پالچئیق، زئیغ.

چوٚوٚزه çüvzə: اوٚزده چئیخان جوش.باخ: چئیتداق.

چئیتداق çıtdaq: (چئیتلاق) جوش.باخ: چوٚوٚزه.

چئیتدئیق çıtdıq: ۱)سوٚپوٚرمک اوٚچوٚن ایـشلنن بیـر نؤعٔ سوٚتلوٚ آلاق. ۲)چکیرگه (فا.ملخ).

چیدارلاماق çidarlamaq: حئیـوٚانـی آیاغئینـدان ئیره باغلاماق. باخ سؤزلوٚک: چیتهمک.

چیئرتـداق çırtdaq: گوٚنـه باخـان توٚخومـو چئیرتلانان زاد، آجیل. شوٚر– توٚخوم.

چیله çilə: (فرش ایصطیلاحی) قئیـرخ ایلمـه. بـاخ: لهوٚر.

چینه çinə: آرپا، بوغدانین زیبیلی. توٚئوغـا وٚئـریلن بوغدا .باخ: کوٚزار.

چییئریمک çiyrimək: چییئرنمک.

خوٚتالا Xotala: کئچل.

خوٚتمک Xotmək: کیچیلدیجی بیریامان.

خوٚرددوٚشمک Xurddüşmək: ئیورغونلوقدان دوٚشوٚب ئیوخولاماق. باخ سؤزلوٚک: خئیرپ دوٚشمک.

خئیپی Xıpi: گوٚده، آلچاق، خئیرپئ.

خئیج Xıc: سۆتۆن ایلکی، آغیز.

خئیرپا Xırpa :بۆینو گۆده.

خئیرتداتما Xırtdatma:۱)ایشی ئیرئیمچئیق (بۆغازئیندا) قۆئیماق. ۲)خفه‌نک. خئیرنک [خئیرتداتما توتاسان]. باخ سۆزلۆک: خئیرتلاق.

خئیرچ Xırç: هولویا اۆخشار بیر مئیوه.

خئیرچا Xırça: کیچیک مۆتال.

خئیرخئیم Xırxım:اۆچ دیشلی دفنه(دفه) ،باخ:کیرکیز.

خئیما Xıma:۱)پاخئیل. ۲)گۆده ۳) تۆرتۆکۆن آدام.

خئیمی Xımi: ۱)نانجیب.۲)گۆده.

خئیئیم خئیش Xıyımxış: لئیلک گئتمک، تک قیچلئ گئتمک. (اصلینده: «قئیئیم- قئیچ»= قئیچئ قئیئیق حالدا ئئریمک. ا. هادی)

دالقی دالقی DalqiDalqi: زۆلاق زۆلاق، شاللاق کیمی‌لرین بدنده ایزی. دالاق- دالاق. [شاللاق نان اۆنون بدنین دالقی دالقی ائله‌دی].

دالاماق Dallamaq:۱)آغاجئین قۆل بوداغئین وۆرماق. ۲)بوداماق، سانجماق. [گیجیتکن الیمی دالادئ= دالادئ].

داواخور Davaxor :شر داغارجئغئ، تئز ساواشان.

داهاماق Dahamaq: دانماق.

دۆرمه Dürmə: بلله. باخ: سۆزلۆک: دۆرمک.

دۆره Dürə: اۆدونون چۆخ قالانماغئ. [مانقال بوگۆن دۆره قالائیب].

دوش‌بالا Duşbala: سۆت.

دۆوه‌نک Dövənək: قابار، دۆیه‌نک.

دهتله مک Dəhətləmək: نیشانلاماق نظرده توتماق، دنَه‌تله‌مک.

دهرمه Dərmə:۱)بیر نۆوۀ تیکان، شۆشه قالیانئ. ۲)باخ: قاراخۆرت.

دیویئش Dıvış: بالاجا، خئیردا آدام، باخ سۆزلۆک: دیغا.

رمکه Rəmkə: باخ: ایره‌مکه.

زاغار Zağar: پاخئیل.

زۆوله Zövlə: ۱)یوغون. ۲)باری کندینده باشقا معنادا ایشلنیر: باخ: سۆنه‌چی.

زیلان Zilan: سۆنونجو، آخئیرئنجئ.

ساققا Saqqa:۱)سرپرست. ۲) باخ: سۆزلۆک. [اوشاغا اۆیۆتماق اۆچۆن دئییلن بیر سۆز. آغلاما، سنه ساققا آلاجام].

ساققاوات Saqqavat: (شاققاوات)هئیکل، قیافه.

ساققوو Saqqov: چر، آتلاردا آغ جیگر خسته‌لیگی، آت خفه‌نک‌لیگی. حئیوان مریض‌لیئی.

ساویتقاماق Savıtqamaq: ناراحات اۆلماق.

سئچمه Seçmə: مال تزه‌ییئنین اؤیؤغو. باخ: سؤزلؤک: سئشمه.

سئسل Sesəl: قیلچیق‌لیئ بیر نؤوْ اوْت.

سئیْلمک Seyləmək: تاخیلیئ ییومااقلا تمیزلمک.

سرپیمک Sərpimək: بئلین مؤهره‌لری‌نین سرپمه‌سی.

سرینج Sərinc: سئییئن، بؤیؤک ساخسیئ قاب.

سؤرؤتمج Sürütməc: مالا.

سوْسور Sosur: ساریئ آدام، باخ: لتلی.

سؤمچؤمک Sümçümək: زؤیومک، سؤرؤشمک.

سؤیرؤشمک Süyrüşmək: سؤرؤشمک.

سیرینسی Sirinsi: یارئیمچئیق. باخ: آلاپؤرت.

سئغاماق Sığamaq:سئغاللاماق.

سئغبیر Sığbir: حؤبوبات الهمک اؤچؤن ایری گؤز الک.

سینجوْ Sincov: آرئیق، نازیک آدام.

سیوئر Siver: شئیق گئییئنن آدام، قیوراق آدام.

شاپبا şapba: ۱) شاپما تیکه، بؤلؤک. ۲) اؤلچؤ میقیاسی. [بیر شاپبا ات].

شاقالاماق şaqqalamaq:۱)بیر نؤوْ اوْیونون. طرفین الینی جیبینده توتان، اودار. ۲)باخ: سؤزلؤک.

شاما şama: آغاج سوتون، دیرک (فا.شمع).

شته şətə: کاردک.

شک şək: باخ: شئیق.

شلپه یْ şəlpəy: تؤرتؤکؤن، تؤکؤنتؤ آدام. باخ سؤزلؤک: شلپه- شؤلپه.

شولوزؤمبه şuluzümbe: مدیون، مشغول‌الذمه.

شؤوْه‌رک şüvərek: اینجه اوزون آدام، شاخ آدام.

شیرتی şırti:۱)موردار آدام، جئلفئر. ۲) سئیرتئق.

شیشک şişək: ۱)خاشائین ایلک ایل بیتمه‌سی. ۲)باخ: سؤزلؤک.

شیغال şığal: حمله، هؤجوم. باخ: سؤزلؤک: شئیغاماق.

فریگ Fərig: باخ: سؤزلؤک: فره.

فیس Fis: تؤستؤ قاراسیْ. باخ: سؤزلؤک: هیس.

قاجئیماق Qacımaq: ۱)گبرمک، بئله طرف ائیلمک. ۲)باخ: سؤزلؤک.

قارا- تاپداق Qaratapdaq: چؤخ دؤیولن آدام.

قارسیماق Qarsımaq:۱)قارساماق. ۲)پارچانی تیکمک ایله ییغجام ائتمک.

قارنی قوْ Qarniqov:۱)قارنیْ یئکه، قارئن قولو. ۲) زاغار.

قاشوْ Qaşov: ۱) قشوْ. ۲)تراکتوْرون حرکتینه مانع اوْلان قاباق تکرین آلتینا قوْیولان دمیر وسیله.

قاوْاجیماق Qavacımaq: دال طرفه ایلمک. قایرئلماق.

قاوْلیغ Qavlığ: قوْوْلوق. کئچمیشده پول کیسه‌سی. کیسه.

قاوْوغ Qavuğ: قوْوْق.

قزززوْ Qəzzov: شیکنجه (وئرمک). عذاب (ائله‌مک).

قوْجونماق Qocunmaq:ترپنمک، ئیرینمدن اوْیناماق.

قوْخاناق Qoxanaq: ۱)پئشمان. [اوْقدهر دائیشدیئ منی قوْخاناق ائله‌دی قایتیتدیم گلدیم]. ۲)دنگ. [قوْخاناق ائله‌دی= دنگ ائله‌دی.].

قوْدال Qodal: انگل.

قوْززاق Qozzaq: داششاق.

قوْزو– ئولوق Qozuyoluq: ال آیاقسئز آدام. ئوخسول، توْلک، آرالیق آدامئ.

قولان Qulan: آتین دیشی بالاسئ.

قومونج Qumunc : قوموج بئلین آخیر سوْموْئو.

قوْنقوماق Qonqumaq: غئنقیماق بوْزوْشوْب اوْتورماق، چؤمبه‌لیب اوْتورماق.

قوْوْدا Qovda: ۱)ساماتین ان کیچک چؤپلری. ۲) بیره‌م– بیره‌م یاغان قار.

قیت قیت Qıtqıt: قازائین دیبینده یانان دوْیو، قازماق.

قیرانتی Qıranti: قیرنا، حامام دوشو.

قیرتان Qırtan: گوْرمه‌میش.

قیزخاوْور Qızxavur: عجله. [قیزخاوْورا قوْیماق: تلسدیرمک].

قیلپین Qılpın: برک اوْت.

قیلدیرئم‌قاچماق Qıldırımqaçmaq: اوْغورلاییب قاچماق.

قیلدیرئم‌قاش Qıldırımqaş: قاشلارئ چاتما ائتمک مقصدایله، قاشئین آراسیندا دؤیدوْرولن خال. [قیلدیر– قاش: چاتما قاش آروْاد].

کانکا Kanka: خیرمان دوْیون، وْل.

کئشاوْاند Keşavand: دامداکی اساس تیر. هامئ تیرلر اوْنون اوْستوْنه گلر. هئنران، کره‌ن.

کته Kətə: باخ: شته.

کرزلنمک Kərəzlənmək: ساوْاشماغا تلسمک و جومولماق. چکینمک.

کلته Kəltə: اوْگئی قارداشلارئین کیچیگی.

کله‌جوْش Kələcoş: قورود ازمه‌سیندن بیشیریلن بیر نوْع ئیمک.

کوْجوْاغاجی Kücüağaci: خیشئین بیر قیسمتی.

کۆداو Kodav: ۱)فئرتیق. ۲) بیر نۆوع نازیک آلاق.

کۆله Külə: قیسا، گۆده، ایشلنمیش سۆپۆرگه. باخ سۆزلۆک: کۆتمول.

کۆمو Komo: ۱) بورنو ئکه. ۲) ال اۆزۆ شیشیک آدام.

کۆیومک Küyümək: ۱)اۆرکمک. ۲)یالان دانیشماق.

کیت Kit: بۆتۆن. باخ: شئرت.

کیرتمیک Kirtmik: ۱)ایپین پئرپئزئ. بیر نۆوع دۆیۆن. ۲)قازماق. ۳) بوروندا دۆنموش سو.

کیرکیز Kirkiz: هۆه، دفه.

کیرناس Kirnas: پاخئل، باخ: زاغار.

گارزای Garzay: ۱) ئولچو، دیلنچی. ۲)دۆه نۆوۆ.

گرچک Gərçək: بیر نۆوع سو حئیوانی، قئرخ آیاق، خرچنگ.

گۆدۆل Güdül: آغزئ سئیئق کۆزه.

گۆدەنک Gödənək: ئوغون بآغئزساق. گۆدن.

گۆر- گۆر Gürgür: ۱)ایتی، تیز، آلاولئ. ۲)بیر نۆع چئراق.

گۆزۆ باغلیجی Gözübağlıcı: گۆز-باغلییجئ، جادوگر، شۆعبده باز.

گۆل جیجی Gülcici: آرواد باش کیشی، آرواد آغئز کیشی!

گەوسیمک Gəvsimək: چئینەمک. باخ: گۆەلمک. [ایته باخ، چاتئنئ گەوسییب].

گیرمان Girman: دامارلاردا قاتئن یئغئلماسئ. تۆپلانمیشئ. [چیبان دا اۆلور].

لاپ Lap: (فرش ایصطیلاحی) آرغاج کئچنده دال اریش‌لردن بیری‌نین قاباقدا قالماسئ.

لاری Lari: ال چۆره‌یی.

لئهمه Lehmə: ۱)چۆخ ئئیەن آدام. ۲)باخ سۆزلۆک: لئهمه قارئن.

للۆیون Lələöyün: کۆهنه باشماق. (عربجه «نعلین» سۆزۆنۆن دییشمیشی دیر. ا. هادی)

لن تۆۆر Ləntövür: لئنقئرت، لنده‌هور.

لۆلۆ Lölö: اوزون آدام. باخ: سۆزلۆک.

لەور Ləvər: (فرش ایصطیلاحی) قئرخ دنه ایلمه.

لئرت Lırt: تپیک.

لئغه جر Lığəcər: سوجوق ئئر، پالچئق‌لئ ئئر. باخ سۆزلۆک: لئغ.

مافات- سافات Mafatsafat: غئیر-ی جیددی قارقئش.

مانشار Manşar: مشعل.

مانقال Manqal: گیج، منگ.

مئیپوش Meypuş: قالیائین شیلنگی.

ممش لنمک Məməşlənmək: ۱)شیتلنمک. ۲)شۆربا قیزدیرماق.

موجولنمک Mücülənmək: ۱)یاواش یاواش غذا یئمک یا ایش گؤرمک. ۲)سفئه‌لنمک (ائله‌بیل‌کی قورد آختارئیر، قوردلائیر).

مور Mor: آجیق، عصبی‌لیک.

موغه وه Muğəvvə: (موغابا) قولچاق. مجازن: دینیب دائیشمایان آدام. (مقوا- سؤزوندن گلیر- ا. هادی)

مولچو Mülçü: توخوما میلی، باخ:سؤزلوک: میلچه.

میجه Micə: ۱)قاتیشیق.۲)سامان‌لا اوت قاریشیغی، مال یئمی. ۳) قیمئیلداشان نارئین قورد. میجه‌له‌مک= باخ: موجولنمک.

میرت Mırt: ۱)شوخلوق. ۲)باخ سؤزلوک.

میره‌ت Mirət: سؤوخا، میراث.

میئقت Miyqət:دیققت، توجوه. [چوخ میئقت وئردیم آمما تائیمادیم].

نوزدو- بابال Nuzdubabal: نالەسی آدامئ توتان، السیز آیاق‌سیز. [او، بئناوانئ وورمائین نوزدو- بابال دئیر].

نوه‌وا Nova: نوه‌دان.

نیغیر Nığır: یوغون.

نیققانماق Nıqqanmaq:گوجنمک، تیقیلداماق.

وازا Vaza: آوارا، گیج، باخ هئیوره.

وازی Vazi: زایوغ، زه‌وزه‌ک، سفئه، یانشاق.

واسقا Vasqa: سوللن، وئجه گلمز آدام. باخ: لیوه.

وال Val: شانس، بخت. [وال دؤندو= وضع عوض اولدو. صفه دییشیلدی]. باخ: وال، قیرامافون صحیفه‌سی.

والا Vala: آلا یئتیشمیش(اکین).

وانا Vana: قوییون ساخلاتیلان دام.

وئسگه Vəsgə: قاپان، بؤیوک تره‌زی.

ویله Vilə: مؤوقئع، زامان [یادئیندائ سن بیزه گلمیشدین، اوویله‌دن درسه باخئیرام]. دیققت: بو کلمه دایمن «اوویلادان...» شکلینده ایشله‌نیر. بوراداکی«او» ضمیر دئییل، کلمه‌نین اوزوندندیر. قدیم تورکجه‌ده: اود/ اودلک= زامان. بوگون تورکیه‌ده: اویله نامازئ: گون اورتا نامازئ... گئت گئده: اویله← اویتا... اولموش، معنا دییشمیش. ا. هادی].

هادیر Hadır: آییق، موواظیب.

هاویتخاماق Havıtxamaq: یارائین چیرک ائله‌مه‌سی. باخ: سؤزلوک هوو۳.

هایئیر بایئیروورماق Hayırbayır vurmaq: سفئه‌لمک، هذیان دئمک.

هپیٰ Həpəy: یانشاق، آخماق.باخ سؤزلوک: هپند.

هند Hənd: کۆز، زمی‌نین بۆلگۆسۆ. [اصلینده حد حۆدود سۆزۆندن حد← هند].

هۆرابالاشماق Horabalaşmaq: بیربیرینه آجیقلیق دائیشماق، بیربیری‌نن دئییشمک.

هۆشدۆرۆم آتماق Hüşdürüm atmaq: سسین جینگیللەمەسی [ائۆ ئیکەدی هۆشدۆرۆم آتیر].

هۆللیگ Hüllig: باش‌بارماق‌نان شهادت بارماغین آراسیئین آچیلمیش حالدا اندازه‌سی.

هەوەدورا Həvədura: خاشائین بیرینجی بیچیمی.

هەویدەستە Həvəydəstə: هۆنگ‌دسته، توخماق.

هۆیکۆرمک Höykürmək: باغیزماق.

هویوخلانماق Huyuxlanmaq: اۆشنمک، قۆرخماق، هۆیون قالماق، اۆرکمک.

هیبە Həybə: بالاجا خورجون، چانتا، هئیبه.

هیرنامماق Hırnamaq: قایئیم گۆلمک، هیرئیلداماق.

هیلمەی Hilməy: ایلمک.

یاخمانج Yaxmanc: اۆزۆنه یاغ یاخئیلمیش چۆرک. یاخماج.

یاخیب Yaxıb: عجب. [نه یاخیب،سن بیزه گلیب‌سن].

یانخازلیق Yanxazlıq: سۆلنمک، لیوەلنمک.

یانۆ Yano: قاپئیئن چرچیوەسی.

یایلیش Yaylış: یانشاق، هپند.

یئلمان Yelman: قورولوق ایلانئ،

یورتوماق Yortumaq: آتلانا آتلانا قاچماق. باخ: یورتماق.

یوزداماق Yozdamaq: یوزلاماق، دۆغاندا گۆج وئرمک.

ئیرلی سؤزلر

توپلایان :علی کریمی- شعبان کریمی

زنجان،چیلاندار (شیلاندار)کندی

آیاغ آلتی Ayağaltı : قدیم آیاق یولو، (مؤستراح) معناسیندا ایدی.

ارقهərqə : چؤخ بیلیجی آدام.

ارمنی یاسدیغی ərməni yasdığı : مجازن چؤخ کؤک آدام.

افیرمکəfirmək : مئیوهنین ئیتیشیب یوموشانماسی . [ازگیل افیریب، درمهلیدی].

امəm : هئی، تاوان. [ام دن دؤشمک= هئیدن دؤشمک].

اننه مکənnəmək :حئیوانی ایتمهمک اوچون داغ یا باشقا علامت قویماق .

ایت آشوغیit Aşşuği : ایت آشئیغی، مجازن چؤخ آریق آدام.

آیری قویروقəyriquyruq : چایان (فا.کژدم).

ایشقه لمکişqələmək : اوزون آغاجلا مئیوه آغاجیئی، خوصوصی ایله توت و آلمانی تریه‌دیب مئیوه‌سینی تؤکمک.

بالاخای لیق Balaxaylıq : آرتیق تو قئیچیلیک، زؤردئمک. [فیلانی بالاخای لیق ائلیر].

باللاماقBallamaq : قیناماق،دانلاماق.

بللهمکBəlləmək :یؤخلاماق،حالینی سؤروشماق. [نئچه وختدیر هئچ بیزی بللهمیرن].

بیزلانقوجBizlanquc: بیز، ائشگی بیزلمک اوچون مئیخی اولان وسیله.

پازان Pazan گؤزهلی، کؤبود هئیکل آدام.

پشه جینهPəşəcinə : مئیوهنین ایکینجی دریمی.

پوسانقاPosanqa : بوران، دومانلی هاوادا ئیل، قار، یاغیشین بیر- بیرینه قاریشماسی. [هاوا پوسانقا ائله‌ییبدی].

پوسموروخPosmurux : پیسمیریق. یؤغون کؤله آدام.

پؤندوره- دوشمکPündürə düşmək: اؤلوشگه‌مک. [بوگول پؤندوره دوشوب].

تاباخچاTabaxça : تاباقچا، گیرده‌کانین ایچی‌نین ایکی‌دن بیری.

تاقـالاخ Taqqalax : قـوپ قـورو.[چـۆرک تاقالاخ اۆلوب].

تۆرەلی Törəli : دۆزگۆن، دۆزعملی، ساهمان.

توقال Toqqal :گیـردەکـانین سـئیئق قـابئقلارئ. [توقاللارئ تۆک اۆجاغا یانسئین].

تۆکۆر Tükür :۱)دۆنقوزون قاباقدا اۆلان بۆیـۆک، ایتی دیشی. ۲)مجـازن بۆینـوز. ۳)چـۆخ ایتـی. [منـه تۆکۆر گۆرستمه. تۆکۆرۆن سـئیندئررام، آ! اۆراق بئلـه ایتیلدی تۆکۆر کیمین].

تیشگەوۆرماق Tişgə vurmaq: جۆجرمک، چئیرتلامـاق. [بوغـدا تیـشگه وۆروب، آغـاج تیـشگه وۆروب].

جـــۆنمبر Cönəmbər :اوشـــاغا مـــۆلاییم قارقیش.[جۆنمبر گۆرمۆش].

جیربا غا Cırbağa :یئنگچ،خرچنک.

جیمه جیلیغی Cimə**c**iliği : لۆملۆت، چئیلپـاق. [قیشئین گۆنۆنده جیمه جیلیغی دۆلانما].

چرچـــره çərçərə :هـاوانـئین ئومـشاق، چارپـاز یاغماسئ. [هاوا چرچره‌دی].

چیلتیـــک çiltik:بارمـاق‌نـان وۆرولان کیچیـک ضربه.

چینـــه çinə:۱)بوغـدائین الـه‌ننـدن سـۆنرا قـالان- قولانئ. ۲)دیۆار ۳) توئیوغون چینه‌دانئ.

خرک‌لنمک Xərəklənmək:لامپا شۆشه‌سینین آلچاق خۆد دا قیزماسئ. [لامپائین خۆدون آل، شۆشـه خرک‌لنسین تئزسئینماسئین].

خوئـــــون Xuyun: کـــۆزەل، بوغـــدائین آرئدئیلمئیشئیندان سۆنرا قالان سامانلئسئ.

دس- آلات Dəsalat : قابلییـــت. [فیلانـــی کم‌دس‌آلات دئیر].

دوغما- تۆرەمه Doğmatörəmə : دۆغما، آتابیرآنابیر. [دۆغما- تۆرەمه قارداش].

روپـک Rüpək : ائشـشک آرئسـئینا بنـزر قـارا، ئونلو، سانجار حئیئوان. اۆچوشـو گۆرۆلتۆلـۆ اۆلار و زهری چۆخ تهلۆکه‌لی‌دیر.

زئیسبان Zeyisban :قیرخئ چئیخمامئیش دۆغـان آرواد. [زئیسبان آرواددئ تک قۆئمازلار].

زئققا Ziqqa : ککیرگه، آغاج صمغی.

زیریـک Ziyrik : قـاش قابـاق. [زیریـکـلـرین سالاما= قاش قاباغئین تۆکمه].

ســکی Səki :۱)کیچیـک دام، ائۆجیـک. ۲)بـاخ: سۆزلۆک.

سۆپله‌شی Süpələşi: ال آیاق سئیز.

ســوغانه Soğanə :قـدیم پـالچئیق‌دان دۆزلیـنن کۆرسۆنۆن آلتیندا یاناجاق قابئ، منقل.

سئرداخ Sırdax : ئـاغ، کهلیـک اۆتـو، نانـه‌نـین قیزاردیلمئیشئیندان دۆزلن بیر تۆر غذا چاشنئسئ.

قوْن– کؤچ Qonköç : عشایئر، ائلات. [قوْن– کؤچ چادیرئین وْوردی].

قوْوقه Qovqə :ال چاتمایان بوداغلاریْ، مئیوه‌سینی درمک اوْچون اوجو قوللابلیْ اوزون آغاج وْسیله. زؤوْله

کالاتا Klata : ۵–۳ کیلوقیرام چکی‌ده اوْلان بوغدا یا هر دارتیلان تاخیل میقداری.[بیر کالاتا ده‌ن آپاردیْ دییرمانا].

کامارست Kamarəst : کامیل ده‌یمیش یئتیشمیش مئیوه.

کانیک Kanik : بود، اوْمما. [کانیک‌لرینی ایْه– ایْه گلدی. اَیْری کانیک سئرچه! = بیرینه منفی لقب].

کریش Kəriş :قولاغیْ یومولوب باغلانان حئیوان.

کوْتالا Kotala : ائوْجیک. [بیر کوْتالا دوْزلدنمه‌دیم].

کوْروْسنه Kürüsnə :۱) باخ : سؤزلوْک کوْروْشنه. ۲) مجازن چوْخ آغیرشئیْ. [کوْروْسنه کیمین‌دیر].

کؤزنه Köznə: کؤزمه، یارائین توْختایانْدا باغلانان اوْزوْ.

کوْلوْش Külüş :قولاقلاریْ ریزه، بورولموش حئیوان.

کوْلوک Koluk : بوینوزسوز حئیوان.

کوْلوْمپه Külümpə :کیچک، کوْله مئیوه آغاجیْ.

کؤمسال Kömsal : پیس آدام، ناکؤندم.

کووْا Kuva :بیر یئغئین هر شئیدن. [بیر کووْا گیرده‌کان].

کؤیزه‌ره Köyzərə :خئیرمائین یئرده قالانیْ.باخ سؤزلوْک: کؤزل.

کیرچ Kirç :۱)کئیئی‌مک۲) یارانین اطرافیْندا برکییئب دئشیلمه‌یئن حیصّه‌سی.باخ: سؤزلوْک: کیرس.

گلله‌وْان Gəlləvan :چوْخ دائیشان، باخ:گلله‌وْان– گلله‌وْان. [گلله‌وْان اوْلما=چوْخ دائیشما].

گلله‌وْان–گلله‌وْان Gəlləvan–Gəlləvan :بوْش– بوْش. [گلله‌وْان–گلله‌وْان دائیشما=بوْش– بوْش دائیشما].

گؤزه‌کلمک Gözəkləmək :گؤزه‌مک. باخ: سؤزلوْک: گؤزک.

لینگیج Lingic :گیرده‌کانین ایچی‌نین دؤرتدن بیری.[لینگیجی حرامئین اوْلسون].

ماقئیللاتماق Maqqıllatmaq :گوْزلری زیلله‌مک.

موْلچی Mülçi : نازیک میل،باخ سؤزلوْک: میلچه. [بیر موْلچی اوْ سوْرمه‌دن چک بو اوْشاغئین گؤزوْنه].

مه‌فل‌وْئرمه‌مک Məəfəlverməmək : مفر وْئرمه‌مک، مجال وْئرمه‌مک بیرینه قاچاق یوْلو بوراخماق.

نیزار ات Nizar ət: سوْموْک‌سوْز ات.

هاللا چکمک Hallaçəkmək: بیچینی قورتارماق. [تارلانی بیچیب قورتاراندان سوْنرا،

اوراغئ ظفرله گؤیثه قالدئرئیب «هاللا» (هؤرا..). دئیه‌لر. اورادان گلیر. ا . هادی].

هنه که Hənəkə :تیله.

هؤنـــــدؤل Hündül :مئیـــوه آدی، بؤیـــوتکن (فا.تمشک).باخ:هئیندئل.

ئیرلی سؤزلر

اردبیل- چاناق بولاق کندی **توپلایان: فریدون محمدی**

آیاغچیل Ayağçıl دؤکتؤروّن مؤنشؤسؤ، باخ: سؤزلؤک: آیاقچیٔ.

اندیکمک əndikmək چالیٔغلاماق، آز قالا بؤغولماق.

ایشکاف işkaf دیلاب، کؤمؤد.

ایمارات imarat اکیلمه‌میش ئیر، باخ: فارا چؤپ.

اینیش‌ایل inişil ایکی ایل بوندان قاباق.

باغلاما Bağlama بوخچا، ئیورغان- دؤشک بوقچاسیٔ.

باغلیٔق Bağlıq بنده‌مه، اؤتون درزینی باغلایان اؤت ائشمه‌سی.

بئکاف Bekaf بیء کئف، ناراحات، کئف‌سیٔز.

بؤدؤره‌مک Büdürəmək آیاق زؤیومک، ایکی قیچئین بیر- بیریندن آرالاتیب ئیره یئیخیلماق. (فا. سکندری خوردن).

بیر گئرم Bir gerəm (بیرگرن) بیر زامان، بیرؤاخت، [بیر گئرم منده اؤنو تانیمیرمیٔدیم].

پسؤک Pəsök شکَر.

پؤرانلاماق Poranlamaq دانلاماق.

تئشؤ Teşo قیئوراق، جاسارات‌لیٔ.

تیرکیم Tirkim سقف.

دالیٔلاماق Dalılamaq دالیٔ قالماق، یاؤالاشماق، دالیٔ چکیلمک.

دایٔجادا Daycada هر حالدا، ائله‌جه‌ده، داهادؤغروسو... [دایٔجادا من سؤزوّن یاخشیٔ‌سیٔن دئدیم، نیئه ناراحات اؤلدون؟].

دؤدؤک Düdük ایسال، باخ: تیٔرئیغ.

دیک Dik ۱) اوجا. ۲) دؤز. [ماشیٔن دیک گلدی منیم قاباغیٔمدا ساخلادیٔ].

زاقیٔشدیٔرماق Zaqışdırmaq الین قاتلانمیش دؤرت (باش بارماق خاریج) بارماغیٔ ایله دؤرتمک‌لمک.

قالتاق Qaltaq بئلی ایٔری.

قولقونا Qulqona بؤغازدان چیٔخان آغیٔز بیر یارا چیبان.

قیٔفسیٔتماق Qıfsıtmaq اینسانیٔن یا حئیوانیٔن اؤستوّندن باسماق و چؤکدوّرمک، قیٔسدیٔرماق.

قیمچیئدماق Qımçıdmaq قیقسیئتماق. (فقط اینسان یا حئیوان دئییل، بلکه هر شئیْ حاقغئیندا دئییله‌بیلر).

کاوْ(کوْوْ) Kav(kov) قبول. [سنین سؤزوْن کاوْ دئییل].

کاوْمئش kavmes غئیئر-یء قابیل-ی قبول، باطیل.

کاوْمه‌میش kavməmiş باخ: کاوْمئش.

گؤرؤلؤ- گؤب‌باز Gürülügübbaz بیر- یؤل، بیرباشا. [ماشئین گؤرؤلؤگؤب‌باز گئتدی دره‌یه].

گؤوؤشمک gövüşmək گؤوؤش وْورماق. مائین آغزیندا بیر شئیْ چئینمه‌سی (فا. نشخوار کردن).

گؤه‌شمک Gevəşmək گه‌یشمک، گنگیشمک، مشوْرت ائله‌مک، مصلحت ائله‌مک.

لؤمه Lümə قوْیروقسوز حئیوان.

لیل Lil لام، لئهمه، بولانیقلیئ سو.

هایْ- کؤیْ Hay-küy قیشقیرئیق، چیغیر- باغیر.

هللاوْچی Həllavçi یالانچیئ، فیرئلداقچیئ، هؤللؤکباز، یالان دانیشان آدام.

هوْرره Hörrə هوْررا.

هوْشرمک Höşərmək چیغیرماق، باغیرماق.

یئنگی ایل Yengi il گلن ایل، تزه ایل.

یوْیوق Yoyuq یاوْوق، یاخین.

آذربایجان آغیز ادبیاتیندا بولاق

بهروز ایمانی

بولاق سؤزۆ، بولاق آنلامئ آذربایجان آغیز ادبیاتیندا مۆهۆم یئر توتان مؤۆضولاردان بیری‌دیر. ماهنئ‌لاردا، ناغیللاردا،بایاتیلاردا، آتالارسؤزۆ، دئییم‌لرده و باشقا شیفاهی ادبیاتی نۆمونه‌لرینده بو مؤۆضو-یاچۆخ- چۆخ راست گلیریک. اؤنجه ناغیللارا کئچیریک:

ناغیللاردا:

بوگۆنه کیمی هئچ بیر یئرده یازئیا آلئینمایان وئاشیدیلمه‌ین بیر ناغیلدا بولاغین سئحیرلری اۆلدوغوندان سؤز گئدیر و بو سئحرین ایچینده ایسه اینسانلارا اؤیۆد وئریب، اۆنلارئ دۆشۆن‌مه‌یه دۆغرو چکیر، همین ناغیلئ بۆتۆنلۆکله اۆخویوروق:

«بیری وئارایدی، بیری ۆۆخ ایدی، تانرئیدان باشقا هئچ کیمسه یۆخ ایدی.آتا-آناسئینئ الدن وئرمیش بیر اۆغلان وئارئمیش. اۆ هر یئره جان آتیب ایش تاپابیلمیرمیش، اۆنا گؤره‌ده هرگۆن بولاق باشئینا گئدیب، آجئ-آجئ آغلایارمیش. گۆنلرین بیرینده اۆ آغلایا-آغلایا یۆخویا گئدیر،آناسئینئ یۆخودا گؤرۆر. آناسئ اۆنا دئییر: اۆغول آغلاماغینا سۆن وئر، بس‌دیر.

اۆغلان دئییر: آیٔ آنا گؤرمۆرسن نئجه یاشایئیرام، هرنه‌یه‌ده ال آتیرام، قولپوندان یاپئشئیرام، قولپو الیمده قالئر.

آنا دئییر: اۆغول بوندان سۆنرا سنی قۆیماجاغام آغلایاسان.باخ بو بولاغین آشاغئ‌سئیندا اۆچ قمیش بیتیب. اۆنلارئ دریپ چالسان، بیرینده گؤز یاشلارئن

قوروياجاق، ایکینجی‌سینده ایسه گؤلەجکسن، اوچونجوسون چالاندا ایسه اوینایاجاقسان.

بو سؤزلری ائشیدەن اوغلان سئوینجیندن آتیلیب دوشور. بو حرکت ایسه اونو یوخودان قالدیرير.

اوغلان یوخودان دورماق همن بولاغین آشاغیسینا باخیر، او گؤرور،آناسی دوز دئییرمیش، اوزادا اوتلاردان سئچیلن یالنیز اوچ قمیش وار.

او بیرینجی قمیشی دریپ،چالیر و گؤز یاشلاری اونون تأثیری نتیجه‌سینده قوروبور. ایکینجی قمیشی چالیر، اونون اوره‌یه یاتان سسی اوغلانی بتر گولدورور. داها سونرا اوچونجو قمیشی چالاندا، اونون سئحیرلی سسیندن اوغلان اویناماغا باشلایير.

او گوندن باشلایاراق اوغلان شن‌لنمه‌یه باشلایير.بونونلادا اوغلان اوزونو تاپیب، بیر وارلی آدامین مال–داواریني اوتاریب، ایشسیزلیکدن قورتاردی.

گونلرین بیرینده، ماللار تنبل‌لیکدن یاتیب، اوت اوتلاماغادا اولسون بئله دورماقلاری گلمیردی، بیردن یادینا قمیش‌لری سالدی سونرادا گوردو اونلاری ایتیریب، بو وضعیتدن ناراحات اولان اوغلان دوشونمه‌یه باشلادی، چوخ گوتور– قویی ائتدیکدن سونرا، الی هئچ بیریره چاتمادی. مأیوس حالدا بولاق باشینا گلدی. قمیش‌لرین یئنی‌دن گویردییینی گورو ب، بتر سویندی. تئز اونلاری دریب، قایيتدی. اوغلان اوچونجو قمیشی چالماق همن، ماللار سیچرایيب، اویناماغا باشلادیلار.

بوحالدا اولکه حؤکمداری یولدان کئچیرمیش،قمیشدن چیخان غریبه سس‌لری ائشیتدیکده اویان طرفه باخیب،گؤرور، هه!قمیشین سسینه، اینک‌لر، اوکوزلر اویناییر.حؤکمدار یاخین گلیب،گؤرورکی، اوزونون میندیگی آت دا، او سس‌لره اویناییر.

اوغلان چالماغئ دایاندئیراندا، حئیوانلاردا ساکیت‌لشمه‌یه باشلادئ.

اؤلکه باشچئ‌سئ تئز اوغلانئ سوْرغو- سوآلاچکدی. اوغلاندان بوقمیش‌لری یاخئین بولاقدان دردیئینی سؤیله‌دی.

حؤکمدار بولاق باشئنا گلدی. گؤردوْ بولاقدا اوْدئیه‌ن قمیش‌لر یوْخدور. تئز اوغلانئ آپاریب، اوغلان الینی اوزاتدئ قمیش‌لری دردی.

پادشاه چالماق ایسته‌یرکن، نه‌قده‌ر چالئشدئیسا چالابیلمه‌دی.آممـا اوغـلان اوْنـو الینه آلان کیمین گؤزل هاوالار چالدئ.

پادشاه دئـدی: بونـدان بویانـا سـن منیملـه اوْلاجاقـسان، بیـرده، منـیم قوْشـون حیصه‌لریمده بتر سوْست‌لوْک وْ تنبل‌لیک عمله گلیـب، بیـرده قوْنـشو پادشـاه زوْرلا گلیب، یئگانه قیزئیمئ الیمدن آلئـب، آپاریـب، قوْشـونومون سوْسـت وْ تنبـل‌لیئینـدن اوْنونلا وْوروشابیلمیرم. بلکه سن بو ایشله منه یاردئیمچئ اوْلدون. اوْغـلان بـو ایـشه راضی اوْلدو. سوْنرادا پادشاهئین تکلیفی ایله یوْلا دوْشوْب اوْنونلا سارایا گئتدی.

اوْغلان قمیش‌لری گؤتوْروْب، قوْنشو اؤلکه‌یه یوْللاندئ. بو اؤلکه حؤکمدارئیئین یئرینی اؤیره‌نیب، اوْنونلا گؤروْشدوْ.

اوْغلان قوْنشو اؤلکه پادشاهئنا دئدی کی، من نـه ایـش گـؤروْم کـی، اوْ قیـزئ توْرمه‌دن آزاد ائله‌یه‌سن.

پادشاه دئدی، بورا کیمین هئچ کیمسه منی شن‌لندیره بیلمه‌یئب، سـن بـو ایـشی گؤره بیلسن اوْقیزئ آزاد ائله‌رم. اوْنسوزدا غـضبیمه توشـلاتئب، بوْینونـو وْوردوررام. اوْغلان قمیشی چالماغا باشلاییر. اوْ بیرینجـی قمیـشی چـالارکن، توْرمـه‌ده گئجـه- گوْندوْز آغلایان قیزئین آغلاماغئ کسیلدی. ایکینجی‌ده شاه شن‌لنـدی و اوْچوْنجوْنـوْ ایسه چالاندا، شاه اوْینـاماغا باشلادئ. شاه بو حالدا قیزئ آزاد ائله‌یئب، اؤز اؤلکه‌سینه گؤنده‌ردی.بو وْضعیتی گؤره‌ن باشقا بیر آدام،هر یئری آختاردئ وْ هر بولاغئ آرادئیسا

تاپابیلمه‌دی.اؤز آختاریشئیندان مأیوس اولان آدام ییولدا بیر قوجایا راست گلدی، قوجا اونون نه‌دن ناراحات اولدوغونو سوروشدوقدا بو آدام، اوغلائین پادشاه حوضوروندا گؤردوییو ایشلرینی دئیه‌رکن، قوجا کیشی باشئینئ ترپه‌دیب،الینی بو آدامئین چییئین‌لرینه قویدو: «هه اوغلان! هر بولاقدا او دئدییین قمیش بیتمز و هر آداما او قمیش نصیب اولماز» دئدی.

بیر چوخ ناغئللارئمئیزدا بولاغئین باشئینئ کسن اژدهالارا دا راست گلیریک. بولاغئین باشئینئ کسن اژدها اهالینی سوگؤتورمه‌یه قویمور. بو ایش اوچون اورتالیغا بیر شرط قویور، اودا هرگون بیر اوشاق بئینی‌نی یئمک اوچون اوناوئرئلسین. نهایت بیر نفر ایگید تاپیلیب،اژدها ایله ساواشا گیریر و اژدها ایسه مغلوب اولور و اؤلور.

بو ناغئلدا اژدها واسطه‌سی ایله، بؤیوک ایمپئریالار و گوجلو دؤولت‌لر تصویر ائدیلیر. بولاق ایسه ایشغالا معروض قالان اؤلکه‌لرین دیریلیک رمزی کیمی ایفاده اولونور. دونیا خالقلارئ تاریخ بویو بو حادثه‌لرین شاهیدی اولموش و اولاجاقدئر. بودا ناغئللارئمیزئین سییاسی آنلام داشیدیغئینئ گؤسترییر.

آتالارسؤزو و ضرب‌المثل‌لرده:

بولاق ایفاده‌سی آتالارسؤزو و ضرب‌المثل‌لرده ده گئنیش عکسینی تاپیر:

بولاغئین اوستون مؤوقئعینی گؤسترن بیر ائل کلامئیندا گلمیشدیر:

- بولاق اؤزو ترپنمز، ائل اوبانئ آیاغئینا گتیره‌ر.

حیله‌کار آداملا، ساده بیر شخصین چئیخارلارئ بولاق سؤزوایله بللی اولور و بئله دئییلیر:

- بولاغا سوسوز آپارار،سوسوز گتیره‌ر.

لیاقتسیز آداملارئین ییرسیز مقاملارا یوکسلمه‌سی باره‌ده دئیه‌رلر:

- قوتور کئچی بولاغئین لاپ دورو ییرینده‌ن سو ایچر.

عئیبه‌جر و چیرکین بیر شخص گؤزل بیر قادئینلا ائولنسه ئئنه بو مثلی ایشله‌درلر.

ایلاهی گؤزللییئه مالیک اولانلارا دئیه‌رلر: بو، گؤزللر بولاغئیندان سو ایچیبدی.

بوگؤنه کیمی جاماعات آراسئیندا گئنیش ئایئیلان بیر چوخ مثللر وارد‌ئیر؛ اونلاردان بیری‌ده «بولاق ئئرینندن گرک بولاق اولا، سو تؤکمکله، بولاق اولماز» مثلی‌دیر.

بو مثلین کؤکؤنؤ ؤ منشأئینی بللی ائده‌ن ماراقلئ بیر ریوایته توخونماغئ ئئرلی گؤروؤروک:

کئچمیش‌لرین سؤزؤدوؤر، دئییرلر: ایکی قونشو واریمیش، اونلارئین بیری وارلئ، اوْ بیریسی ئوخسول‌ایمیش.

اونلارئین هم‌ئاشئید اولان اوشاقلارئ وارایمیش. کاسیب اوشاغئ چوخ شؤعورلو باجارئقلئ اوشاق ایمیش، بونون عکسینه دؤولتلی اوشاغئ ئارامازؤ ایش‌باجارمایانمئیش. بونا گؤره دؤولتلی قونشو هرنه چالئشئیرسا، اوغلونو اوسوئیه‌ئه گتیره بیلمیر. نهایت اوْ اوغلونو دؤئیمه‌ئه باشلایئیر. ننه واسیطه دوشوب اوغلانئ آتائین الیندن آلمالئ اولور. ننه اوغلانئ آتاسئ‌ئین الیندن آلا–آلا دئییر:آیْ کیشی«بولاق گرک ئئرینندن بولاق اولا سوتؤکمک‌له، بولاق اولماز». ئعنی سن اونو دؤئیمکله اوْ بیر ئئره چاتماز.

ماهنئ‌لاردا

آذربایجانئین ایلکین ائل ماهنئ‌لارئندا بولاقلا باشلانان، بولاق ایله ایلگیلی ماهنئ‌لارئمیزئین سایئ آز دئییلدیر. اینسان بو ماهنئ‌لارئ دینله‌ئه‌رکن گؤز اؤنونده تمیز کند موحیطی ئادا دوشورؤ بو موحیطین سرین- سرین سئزغئین آخان بولاقلارئندا، جئیران باخئشلئ، کهلیک ئئریشلی قئزلارئین سودولدورمالارئ، قاب و پالتار ئومالارئ و... سینما پرده‌سی کیمی گؤز اؤنونده جانلانئیر.

بو ماهنئدا گلدیگی کیمی:

بولاق باشئ توز اولار
اوستو دولو قئز اولار
ائیل دسمالئن گؤتور
من گؤتورسم سؤز اولار

آذربائجان ائل ماهنئلارئندان بیری‌ده «هاردا قالدئن گلمه‌دین» ماهنئسئدئر. بوماهنئنئن بیر بندی ایسه، بولاق تصوئری ایله بنزه‌نمیشدیر، همین حیصه‌ایله تانئش اولوروق:

اندیم بولاق باشئنا
باخدئم ئار سئرداشئما
هرنه دئدیم اوگلدی
آخئر منیم باشئما
حئئرائیم، ترلائیم، هاردا قالدئن گلمه‌دین
قاش قارالدئ گلمه‌دین

بولاق سؤزوئایله بزه‌نن اونلارجا ماهنئلارئمئز وارئدئر. آنجاق ماهنئ بوئیو بولاغئن تام خوصوصیتینی«بولاقدادئر»آدلئ ماهنئدا گؤرمک موکون‌دور:

گئتدیم گؤردوم بولاقدادئر،
بولاقدادئر،بولاقدا،
ال–اوزونو ئوماقدادئر،
ئوماقدادئر،ئوماقدا،
قوشا خاللار ئاناقدادئر، ئاناقدا،
قئزئل اوزوک بارماقدادئر، بارماقدا.

بیر بئله جان آلان اوْلماز،

اوْلماز، اوْلماز

بیر بئله قان سالان اوْلماز،

اوْلماز، اوْلماز

سؤزوْموْن سوْنوندا، محبت داستانلارئمیزدا سئوْگی مکانلارئ، گؤروْش ئیرلری عوْمومیتله بولاق باشلارئ اوْلموشدور. بو عنعنه‌یه گؤره اصلی- کرم، بابک، کوْراوْغلو، قاچاق نبی کیمی قهرمانلاردادا گؤروْش ئیرلری بولاق باشئ اوْلموشدور. دئییرلر، سئوْیلن‌لر، بولاغین تمیزلییینی، صاف‌لیغینئ تائیق گتیره‌رک، همیشه اوْره‌کلرینی بولاق، کیمی دوم- دورو ساخلایاجاقلارئنا آند ایچرمیشلر.

م. نقابی ۱۳۳۷/۴/۴ نجی گؤنش ایلنده گؤنئیین «دیزج خلیل» کندینده بیر کندلی عایله‌سینده آنادان اولموش، ۴کلاس درس اوخودوقدان سونرا بئشینجی کلاس کنده دایئر اولمادیغئ اوچون بیر نئچه آی شبسترین «گلشن راز» مدرسه‌سینه گئتمیش، داها سونرا «مینو» مدرسه‌سینده بئشینجی کلاس دایئر اولدوقدان سونرا دوغما کندینده تحصیلاتینا ایدامه وئرمیش، ۱۳۲۸- ده تحصیلی ترک ائده‌رک غوربتچی آتاسیله ایستانبولا گئتمیش، ۱۳۳۶دا سربازلیق وظیفه‌سینی انجام وئرمک اوچون وطنه قاییتمیش، نه یازیق‌کی اوْ زامانئین نظم‌سیزلیگی نتیجه‌سینده، بیر نئچه آی آوارا اولدوقدان سونرا سربازلیغا آلینمامیشدیر.

م. نقابی‌دن اثرلر:

۱- عاشیق مجسمه‌سی«بالاش آذر اوغلو»دان، تبریز، نشر محمد۱۳۵۶.

۲- اوشاق ناغیللاری (برگردان) تبریز، نشر شهاب۱۳۵۷.

۳- آذربایجان بایاتیلاری، تبریز، بخش کتاب، ۱۳۵۸.

۴- اوشاقلار باغچاسیندا غنچه‌لر، تبریز، نشر محمد۱۳۵۸.

۵- حسن و محبوبه ناغیلی (علی شریعتی)دن، تبریز، طف۱۳۵۸.

۶- عاشیق خسته قاسم، تبریز تلاش ۱۳۷۳.

۷- سیمای دیزج خلیل، تهران ۱۳۷۸ش.

آتا-بابالارئمیز:
آت حاققیندا

م.نقابی

آت‌تۆرکلرین ایجتماعی حیاتیندا اَن باشلیجا یئری اۆلان حئیۋانلاردان بیری،بلکه‌ده بیرینجیسی‌دیر.

آت اۆستۆنده دۆغولوب؛ بۆیۆ باشا چاتیب، ائله‌جه‌ده آت اۆستۆنده اؤلن آتابابالارئمیز اۆقدر بو حئیۋانا باغلئ اۆلموشلارکی تاریخ‌چیلرین ائعتیرافیناگؤره تۆرکلرین تاریخ بۆیۆو قازاندیقلارئ ظفرلر یالئیز آتلا مۆمکۆن اۆلموشدور.

اسکی چاغلاردان بری آت، آتابابالارئمیزین اَن صادیق یاریئ اۆلموش، ایکی جان بیر قالیب دۆست کیمی، حتا اؤلدۆکدن سۆنرادا بیرلیکده گؤمۆلۆب زامان- زامان بیرتۆتئم‌شکلینده‌ده گؤرۆنمکده‌دیرلر. بونونلا بئله گۆنۆمۆزده‌ده آت تۆرکلرین آراسیندا اؤز کئچمیش حؤرمت وْ دیئرینی قۆروماقدادئر.

گؤزه‌ل فیکیرلر سؤیله‌ین تۆرک ائللری هربیر گؤزللیک‌دن ایلهام آلاراق بو نجابتلی حئیۋانا گؤزه‌ل-گؤزه‌ل آدلار وئرمیشلر.

هربیر آتین طبیعی ایستئعدادئنا اویغون اۆنلارا چئشیت- چئشیت آد قۆیموشلار. کی اۆ آدلارئن بعضی‌لرینی آشاغئدا وئریریک:

آت؛At: اسکی تۆرکجه اۆلان سؤز. آتلایان حئیۋان اۆلدوغونا گؤره بوآد اۆنا وئریلمیش.اَن اسکی تۆرکجه‌ده یونت‌دئییلرمیش.

ارقین:ərqinاهلی قیسراق وْ یابان آیغیردان اۆلان آت. یاریشلاردا اۆندان یارارلانارلار.

ارگون:ərğünچۆخ سۆرعتلی آت.

آریخماق: arıxmaq چۆخ گۆجله قاچان آت.

آلا آت: Ala At قارا آت- چئل آت. چیل- چیل اوْلور.

اوْر آت: or At قیرمئزایله قارا آراسئندا رنگلی آت.

اوزاق آت:UzaqAtیارئشلاردا قاباقجئل آت.

اوْغوربوْل:Oğurbolآلنئ آغ آت.

اوْک آت:Okatدوْرد یاشئندا آت.

آیئر /آیغئر:Ayğırائرکک آت.

بؤکتئل:Böktel کوْرگلی و ائنلی کوْرک آت.

بؤکرول:Bökrülدائیسئ آغ آت.

بوْزآت:Boz Atیاشئیلا چالان آت، کوْل رنگلی آت.

بوْل آت:Bolat ال و آیاغی آغ اوْلان آت.

توْبجاق: Tobcaq At یومورو و گوْجلوْ آت.

توْروْغ:Toroğقیرمیزی رنگلی اوْلان آتکی قارایا چالارآت.

توْسون:Tosunیابان وْاهلی اوْلمایان آت.

تیس آت:Tis Atایکی گوْزوْنوْن آراسئ آغ اوْلان آت.

تیغ آت:Tiğ Atقیرمئزلا آغ اوْلان آت.

جئلکوْ:Celkoقیرمئزئ توْکلوْ آت.

جئندان:Cendanقیرمئزئ آت.

جوْققا:Coqqaیامچئ آت، اوْ آت کی چوْخ سوْرعتلی قاچئیب چاپار اوْلار. چاپار آتئ.

جئیدئر:Cıdırیاریش آتی.

جئیندان:Cındanقیرمئزئ آت.

چیبار:çibarچیل-چیل رنگلی آت.

دایْ/تایْ Tayیا:Day آت بالاسئ ایکی یاشدان اوْچ یاشادەک.

دایْچا:Dayçaآت بالاسئ ایکی یاشدان اوْچ یاشادەک.

سئب:Sebایکی یاشئندا اوْلان آت.

سئشک:Seşək چوْل آتئ. اوْزباشئنا آت.

ساش آت:Saş Atهوْرکن آت.

سئلگه:Selgəسوْرعتله قاچان آت، اهلی اوْلمایان آت.

سیل آت:Sil Atآز یئیەن آت.

شئکیل:şekilآیاقلارئ آغ آت.

قاشغه: Gaşğə اوْزوْنده بللی بیر رنگ اوْلان آت.

قشغا:Qəşğaاوْزی وْ آلنئ آغ اوْلان آت.

قَمجی:Qəmciائرکک آت.

قوْبا:Qoba آرا بیر سارئ توْکلوْ آغ وْ قیرمئزئ رنگلی آت.

قولا:Qulaسارئ آت.

قولان:Gulanیابانئ وٚ وٚحشی آت. چؤل ائششه‌یی.

قوٚنان:Qonanاوچ یاشئیندا آت.

قیئرآت:At Qırیالئ وٚ آلنئ وٚ قوٚیروغو قارا، وٚ اوزوٚ ساریٔ اوٚلان آت.

قیئزغول:Qızğulیاشئللا، ساریٔ آراسیئندا اوٚلان آت.

قیئسراق:Qısraqدیشی آت،گنج دیشی آت، مایدان (مادیان).

کؤفل:Köfəl اوجا بوٚیلو وٚ ایئی آت.

کتکی:Kətkiکؤره‌یی چوخور اوٚلوب، دالیسئ اوجا اوٚلان آت.

کسمه:Kəsmə آتا وٚ آناسئ نجیب اوٚلان آت.

کیات:KiAtایئی آت، یاخشئ آت.

قولون:Qulunآت بالاسئ، بیر یاشئیندا وٚ سوٚددن آچیلان زامان.

یئزگیلگ:Yezgiləgباغلانماقدان قورتولموش آت.

یابو:Yabuیوٚک چکن آت.

یاغیر:Yağırقارا آت.

یاغیز:Yağızمور اوٚلان آت، قارامتیل آت.

یام:Yamچاپار آتئ. [قدیم بونلارئ یامچیلار (بو گوٚنکی: پوٚستچو!) مینردیلر. ا. هادی].

یورغا:Yorğaگوٚزه‌ل اوٚزلوٚ آت.

یوٚگوٚرک:Yügürakقاچان وٚ قاباقلایان آت.

یوٚنده‌گ:Yondəgسوٚیسوز آت، اوٚ آت‌کی یاخشی آتلاردان توٚرنمه‌یب.(آت پیسلیگینادا یوٚنده‌گ دئییلر).

قایناقلار:
دیوان لغات‌الترک–ماحمود کاشغارلی
سنگلاخ سوٚزلوٚگوٚ–مهدی استرآبادی
Türkcə sözlük,kemal koktarkız

۱– دده قۇرقود بۇيلارئندا ايشلەنن آتالار سۆزلريندن:

حسين م. «گۆنئيلى»

آت آياغئ كۆلک، اۇزان ديلى چئۇيک اۇلور.

(آت آياغئ يئگين، اۇزان ديلى ايتى (كسَرلى) اۇلار).

آت ايشلر، اراۇئيۆنر.

(آتئين (ياخشئ گئدنى، اۇنومينن) ايگيدين اۇئيونمەسينه سبب اۇلار).

آت قولاغئ ساغ اۇلور.

(آت قولاغئ آيئق– سايئق (هۆشيار تئز ائشيدن) اۇلار).

آنا حقّى، تانرئ حقّى.

(آنا حاققئ تانرئ حاققئ قَدەر اۇنَملى‌دير).

اسكى دۇنون بيتى، اۇكسۆز اۇغلانئين ديلى آجئ اۇلور.

(كۆهنه پالتارئن بيتى، يئتيم اوشاغين ديلى آجئ (اينجيديجى) اۇلار).

اسلان انيگى يئنه اسلاندئر.

(اسلانئين بالاسئدا اسلان اۇلار).

اۇغوزون عارسوزى، تۆركمنين دلۆسينه بنزر.

(اۇغوزون تنبلى، تۆركمنين قۇرخمازى كيمى اۇلار).

اۇغولدا اۇرتاجئم يۇق، قارتاشدا قَدَريم يۇق.

(اۇغلوم يۇخ ديرَگيم اۇلا، قارداشئم يۇخ گۆجۆم اۇلا).

اۇلماقدان اۇلماماق يئگ.

(اۇلماماق، (بئله) اۇلماقدان ياخشئ‌دئر).

ایێه‌گۆلۆاولالور، قابێرغالێ بۆێۆر.

(ێێێه‌سی اۆلان اولو اۆلار، قابێرغالێ بۆێۆێر).

باش اَسَن اۆلسا، بۆرک گۆرۆنمزمی اۆلور؟

(ساغلام باشا بۆرک گرَکمزمی؟ ساغلام باشدا بۆرک گۆرمک اۆلمازمێ؟)

دپه‌گن کۆپۆنی سۆسه‌گن ێێرتار.

(بوگۆنکی ایصطیلاحلا: دینسیزین الیندن ایمانسێزگلر).

درین اۆلسا باتورور، قالابالیق قۆرخودور.

(درینلیک باتێرار، باسێرێقلیق قۆرخودار(درین ێترده باتماق، باسێرێق ۆ قارما– قارێشیق ێترده قۆرخو اۆلار)).

دۆه‌جه بۆێۆمۆششسن، دارێجا عقلین ێۆق.

(دۆه قدَر بۆێومۆششسن‌سه، دارێ قَده‌ر عقلین ێۆخدور (گۆدن بۆێۆک، عقلین آزدێر)).

قَده‌می قوتسیز گلین دئێینجه، اودسیز گلین دئسۆنلر.

(قَده‌می اوغورسوز (مۆبارک اۆلمایان)گلین دئێینجه، اوتانماز گلین دئسینلر).

قۆنشو حقّی، تانرێ حقّی.

(قۆنشو حاققێ تانرێ حاققێ قَده‌ر اۆنَملی‌دیر).

گزدیگیندن اۆلدۆگۆن ێێگ.

(اۆلمگین قالماغێندان ێاخشێ‌دێر).

گۆگ ایراق، ێێر قاتێ.

(گۆێ اوزاق، ێێر برک).

ێالنێز ێیگیت آلپ اۆلماز، ێۆۆشان دیبی برک اۆلماز.

(ێاردێمسێز ایگیت قهرمان اۆلابیلمز، ێۆۆشان کۆلو دیبینده گیزلنمک اۆلماز).

ێانێما ائل باقدێقدا، قۆنشوما ائۆ باقدێم.

(ێانێمدا اۆلانا (اۆز عایله‌مه) اۆزگه کیمی باخاراق، قۆنشوما ائۆیمده اۆلان (عایله) کیمی باخدێم).

ێایان اَرین اومودو اۆلماز.

(یاپاق (یئر آپاق، پیادا) ایگیدین اومودو (داپاغئ– آرخاسئ) اؤلماز).

۲ـ دده قۇرقود کیتابئ‌نئین اؤن سؤزۆنده دده قۇرقودون دیلیندن سؤیله‌نن آتالار سؤزۆ

آللاه– آللاه دیمه‌ییجه ایشلر اؤتمز.

(آللاهئین آدئ ایله باشلانمایان ایش یاخشئ باشا یئتمز).

اجل وعده ایرمه‌ییجه کیمسه اؤلمز.

(اَجلی چاتمایان کیمسه اؤلمز).

ارمالئناقییماییجا آدئ چیقماز.

(کیشی مالئنئ خرج ائتمه‌سه آد قازانماز).

ازلدن یازیلماسا، ار باشئنا قضا گلمز.

(آلئنا یازیلمایان (طالئعده اؤلمایان) باشا گلمز، (آلئنا یازیلمایان گلمز).

اسکی پامبیق بئز اؤلماز .

(کؤهنه پامبیقدان بئز اؤلماز).

اؤغول آتادان گؤرمه‌ییجه سوفرا چکمز.

(آتا ائوینده آچیق سوفرا گؤرمه‌ین اؤغول سوفرا آچماز).

اؤغول آتانئین یئتیری‌دیر، ایکی گؤزۆنۆن بیری‌دیر.

(اؤغول آتانئین یئتیردییی‌دیر، ایکی گؤزۆنۆن بیری‌دیر).

اؤغول داخئ نئیله‌سۆن بابا اؤلیب، مال قالماسا.

(اؤلۆب– گئدیب، مال قۇیمایان آتانئین اؤغلو نئیله‌یه بیلر).

اوٴلن آدام دیریلمز.

(اوٴلن آدام دیریلمز).

اولوشوبان سولار تاشسا دنیزتوٴلماز.

(چایلار سسله‌نرک طوٴغیان ائدرسه‌ده دنیز دوٴلماز).

بابا مالیٴندان نه فایدا باشدا دوٴوٴلت اوٴلماسا.

(دده مالیٴندان نه فایدا، باشدا عاغیل اوٴلماسا).

بیریٴیگیدین قره‌تاغ یٴومریسینجا مالئ اوٴلسا، یٴیٴقار، دیرر، طلب ائیلر.

(بیر ایگیدین بوٴیوٴک داغ یٴیٴغیٴنلیٴغیٴندا مالی اوٴلسا، یٴنه‌ده یٴیٴغار، چالیٴشار، (مالیٴنئ چوٴخالتماق) ایسته‌ر).

تکبّوٴرلیک ائیله‌یٴه‌نی تنگری سئوٴمز.

(اوٴزوٴنوٴ بوٴیوٴک سایانئ تانرئ سئوٴمز).

چیٴقان جان گئروٴ گلمز.

(چیٴخان جان دالئ قایٴیتماز).

دوٴوٴلتسیز شرّیندن آللاه ساقلاسون خانیٴم سیزی!

(خانیٴم آللاه سیزی آنلاماز آدامیٴن شرریندن ساخلاسیٴن).

دوٴوٴلتلوٴ اوٴغول قوٴپسا، اوٴجاغیٴنیٴن کوٴزی‌دیر.

(عاغیٴللیٴ- باشلیٴ اوٴلان اوٴغول آتا اوٴجاغیٴنیٴن کوٴزوٴ و اوٴجاغیٴ سوٴنمز ساخلایان‌دیٴر).

قادیر تنگری وٴئرمه‌یٴینجه، اَر بایٴیٴماز.

(قادیر آللاه وٴئرمه‌سه، کیشی بایٴ (رنگین) اوٴلماز).

قاراوٴاشا توٴن گئیٴوٴرسن قادیٴن اوٴلماز.

(کنیزه یٴاخشیٴ پالتار گئیٴدیرسن‌ده قادیٴن اوٴلابیلمز).

قاریٴ دوٴشمن دوٴست اوٴلماز.

(کوٴهنه دوٴشمن دوٴست اوٴلماز).

قره ائششک باشیٴنا اوٴیٴن اورسان قاتیٴر اوٴلماز.

(ائششگین باشئینا اؤیه‌ن (آت– قاتئر جیلؤؤو ؤورماقلا قاتئر اؤلماز).

قره پؤلاد اؤز قیلیجئ چالمایئنجا قیرئم دؤنمز.

قارا پولاد قیلیئنجئ چالمایئنجا قیرئم دؤنمز).

قزه‌غوچا قیئیمایئنجا یول آلیئنماز.

(آتا قیئیمایئنجا یؤلو باشا وئرمک اؤلماز).

قیز آنادان گؤرمه‌ییجه اؤگیت آلماز.

(قیز آناسیندان گؤرمه‌سه، بیرزادئ اؤیرنمز).

کؤل دپه‌جیک اؤلماز.

(کؤل‌دن تپه‌جیک (کیچیک داغ) اؤلماز).

گؤگلؤن یوجا توتان ارده دؤؤلت اؤلماز.

(کؤنلؤ آلچاق (تواضؤعکار) اؤلمایان آدامئن ائعتیبارئ اؤلماز).

نصیبیندن آرتوغین یئیه بیلمز.

(قیسمتدن آرتیق یئمک اؤلماز).

یاپاغلو گؤیجه چمن گؤزه قالماز.

(گؤل– چیچکلی چمن پاییزا قالماز).

یاپا– یاپا قارلار یاغسا یازا قالماز.

(تک– تک و سئیرک یاغان قار یازا قالماز).

یاد اؤغلی ساقلاماقلا اؤغیل اؤلماز.

(اؤزگه اؤغلونو ساخاماقلا، اؤغول اؤلماز).

«آلقیش‌لار»

توپلایان: فریدون محمدی

اردبیل. چاناق بولاق کندی.

آللاه اوغلووو ساخلاسین.
آللاه اومودون اولسون.
آللاه ایشیوی راست گتیرسین.
آللاه بالاوی ساخلاسین.
الیوی توپراغا وورماسان قیزیل اولا.
برکت‌لی اولسون.
دوشونده آغ توک بیتسین.
دونیا دوردوقجا دوراسان.
ده‌دین یئری بهیشت اولسون (ده‌ده‌ن بهیشته).
عومرون آرتیق.
عومرون اوزون اولسون.
قییاماتین ایشیق اولسون.
یاغلی اولسون. (کسیلمیش قویونا دییرلر).

«قارقیش‌لار»

توپلایان : فریدون محمدی

اردبیل. چاناق بولاق کندی.

آغزین داشا قاپانسین.
آللاه بویونوو سیندیرسین.
اوزون گولمه‌سین.
اوزیوه داش یامانسین.
اوزون داشا یامانسین.
اومودون اوزولسون.
باشاجاق یاریمییاسان.
پناهین کسیلسین.
چوره‌ک آتلی اولسون سن پییادا.
زینجیرین قیریلسین (اوزولسون).
قیران قیرسین.
گوزیوه بوز گلسین.

متنینده تاریخ داشیيان بایاتیلار وٚ گرایلیلار

م.نقابی

آذربایجان شیفاهی خالق ادبیاتی، یارانديغئ موٚحیطین یاشاما موٚباریزه‌سی‌نین محصولودور، اوٚناگوٚره بایاتیلارئمیزدا هر هانسئ بیراوٚره‌ک یانغیسئ‌نئین آرزو، ایسته‌ک، محبت،اوٚمید، یارحسرتی، هیجران– وٚئصال، کدرغم– شادلیق، وطن– غوٚربت، وار– یوٚخ مسله‌لری جانلانماقدادیر.

آذربایجان هئجا شئعری زمینه‌سینده ان چوٚخ یاییلمیش بایاتئ نوٚوٚدوٚر. بایاتئ ٤ میصرعدن وهرمیصرع۷هئجادان هابئله قافیه قورولوشو آ–آ–ب–آ، دان عیبارتدیر. بیرچوٚخ بایاتیدا ردیف و جیناس دا ایشله‌دیلمیشدیر. میصرع بوٚلگوٚلرینه گلینجه، هرمیصرع۳+۴. ۲+۵ و۴+۳ ترکیبلی رقملردن تشکیل تاپمیشدیر.

بایاتیلاردا عوٚمومیتله اساس منظور و آنلام۳–جوٚ و٤–جوٚ میصرعده یئرلشمیشدیر. آنجاق بایاتینئ جانلاندیران وسیقل‌لشدیره‌ن ردیف و قافیه‌دیر.

آذربایجان بایاتیلارئ ١٦–جئ یوٚزایلین، ایکینجی یارئیسیندان یازئیا کوٚچوٚروٚلموٚشدوٚر، ادبیات عالیملرینین دئدیگینه گوٚره بایاتئ سوٚزوٚ بایات ائلینه منسوبدور. بایاتیلارئمیزدا گئچمیش یوزایللرین تاریخی، هابئله سیاسی وٚ ایجتیماعی حیاتین ایزلری وٚ آذربایجان خالقئ‌نین هوٚویتی جانلانماقدادیر.

پروٚفئسوٚر دوٚقتوٚر عزیزه جعفرزاده‌دن سوٚروشموشلار کی آذربایجان بایاتیلارئ نه زامان سوٚنا چاتاجاق؟ اوٚ، دئمیش‌کی: دوٚنیادا یاشایان سوٚنونجو آذری اوٚغول وقیزئ‌نئین بیلدیگی سوٚنونجو بایاتئ یازئلسادا بیتمه‌یه‌جک.

بونودا قئید ائدیم کی، تاریخ بۆیو ائلینه– اۆباسئینا خۆصوصیله ائل قهرمانلارئینا باغاتئ قۆشان ۆ آدئ– سانئ یادلاردا قالمایان آغ ساققال آتالارا– آغ بیرچک آنالارا عئشق اۆلسون.

آپاردئ تاتار منی　　قول ائدهر ساتارمنی
وَفالئ یارئیم اۆلسا　　آختارار تاپار منی　　(۲+۵) (ائل)

تاتار:ان اصیل تۆرک اقوامئیندان بیرکیچیک قۆمۆن آدئ اۆلۆب، بۆنلار چنگیزخان (تیموچین) جۆلوس۵۸۳–وَفات٦۰٦ ه.ش) عسگرلرینین اؤن سئرادا گئدنلری اۆلدوقلاری اۆچۆن، بۆتۆن موغوللارا تاتار آدئ وَئریلمیش و سۆنرا موغوللار تۆرکلره قارئشماقلا، شرق ۆ شۆمال جهتلری خۆصوصیله دشت قئبچاق وَقئرئم ۆ قازان تۆرکلرینه تاتار دئییلمیشدیر.(قاموس ترکی ص۳۷۰–۱۸۹۹م)

هر حالدا بو ائل باغاتئسئ ئۆزاییللر اؤنجه‌کی چنگیزخان زامانئینئ جانلاندئرئر، باغاتئ‌ئئن متینیندن بئله نتیجه چئخارماق اۆلورکی،چنگیزخانئین قۆشون باشچئلارئ،فتح ائتدیکلری اؤلکه‌لردن تۆپلادئقلارئ گؤزه‌ل سئمالی گنج خانئملارئ ۆ قئزلاری ٔاؤز قۆشونلارئ ایله بیرلیکده آپارئب ۆ اۆ زامان مۆتداۆیل اۆلان قول بازارلارئندا ساتئردئلار.

بیلیندیگی کیمی دیریلیک منفعت ۆ چئخار مئحوَری اۆستۆنده فئرلاندئغئ اۆچۆن، پوللولار اۆ زامان قول ساتماقدان پول قازانئردئلار ۆ ایندی ده گوللە ساتماقدان پول قازانئرلار.

فایتۆن گلر توز اتئلر　　اۆغلان قئزا گؤز اتئلر

اوغلاندا نه تقصیروار هرنه ائیلر قیز ائیلر.

بو عاشیقانه بایاتئ قاجارلارئین سؤن دؤورلرینه عاید اولمالئدئیر، چؤنکی اؤزامانلار گل– گئت وسایلی فایتؤن وداشقادان عیبارت‌ایدی.

بیلرزیگین هیلالی سویا دؤشر بولانی

زهلم اؤیاردان گئدهر میللت باغئن دؤلانی **(گلی ترابی)**

اؤستده‌کی بایاتئ،بیرتعصوّب‌کئش جاوانئین دیلیندن، تبریزده گؤلؤستان باغئندان داها اؤنجه دایر اؤلان میللت باغی حاققیندا دئییلمیشدیر.

گؤل ساریٔ، آغاج ساریٔ آغاجا قؤندی آریٔ

زحمت چک اؤغلان بؤیؤت اؤنو دا وئر«ایجباری» **(ائل)**

کئچمیشده گؤنئیٔ منطقه‌سینده سرباز کلمه‌سی‌نین یئرینه ایجباری ایشله‌دردیلر. اؤستده یازئیلان بایاتئ، چؤخ ائحتیمال کی ۸–۱۳۰۷ه.ش ایللرینده یارانمئشدئیر.

الف بئییم دیر منیم کل شئییم‌دیر منیم

من قارئیمئین دؤشگؤنؤ[1] یؤخسانه‌ییم‌دیر منیم؟

یاشلئ‌لارئیمیزئین بیلدیگی کیمی۱۳۱۶ه.ش‌یه قدهر گؤنئیٔ ماحالئ‌نئین ان چؤخ کیشی‌لری اؤز عایله‌لرینه چؤره‌ک قازانماق اؤچؤن باکئ–تیفلیس–ایروان–باطوم–گروزنه– گنجه ؤ ایستانبول شهرلرینه گئدیب ؤ اؤ شهرلرده ان آشاغئ ایش سایئیلان باققال‌لئیق، یؤک داشئیماق، ساققائیق، قهوه‌چیلیک، نفت معدنلرینده ایشچیلیک، داش کرخانالارئندا فعله‌لیک ایله مشغول اولوردولار ؤ بیر نئچه ایل مؤددتینده توپلادئیقلارئ پوللارئ، قئیزئیل،گؤموش، ؤنقدینه اولاراق پول کیسه‌سینه قویوب ؤ دؤغما یوردلارئنا دؤنردیلر، پوللار قورتولدوقدان سونرا، فارسجادا یاغئن اولان«روزازنو، روزی ازنو»مثلی‌کیمی،تکرار غؤربته ساریٔ یؤللاناردئیلار.

---

[1]- دؤشگؤن: ناچار.

اؤلؤمسؤز معجزبوحاقدا نه گؤزهل دئمیش:

کیم گؤرهسن غؤربتی ایجاد ائدیب! هرکس ائدیب من کیمی بیماراؤلا
ترک دییار ائیلهمهیین باعیثی اؤلسا،گرهک ظؤلم سیتمکار[1]اؤلا

اؤستادهکی بایاتئ ١٤–جؤ (هیجری– شمسی) ئؤز ایلیئین ایلک ۱۰ایللیگینده ئارانمیش و بایاتئدا کؤک سالان اساس مقصد و آنلام، دؤیون قارئن غذا ئمک آرزوسونو و حسرتینی دیله گتیرمکدن عیبارتدیر.

کاش بالؤنا مینمهییهدیم «بالؤن» نهدی بیلمهییهدیم
نهنه–باجیمدان خبرسیز گؤیدهن دؤشؤب اؤلمهییهدیم. (گرایلی٤+٤)

بؤیؤک سرمایه صاحیبلریئین تؤرتدیکلری ایکینجی دؤنیا ساواشئیئین عرفهسینده(۱۹۳۷م)بالؤندان دؤشؤب، شهید اؤلان وظیفهلی افرادئین دیلیندن سؤیلنمیشدیر.

بیزیم باغدا قلمه، مئیوه تؤکدؤم سلمه
بیزیم آرواد ئثریکلیر اؤنودا داش کلمه ٣+٤

واقیعییت گؤزؤایله باخساق، دئمک اؤلار که بیرنئچه۱۰–ایل بوندان ایرهلی. ایراندا بوقدهر نازو نئعمت، سولومئیوه، الوان قورابییه و جؤربهجؤر ئئییب ایچمکدن خبر ئؤخایدی، دؤغما ئوردوموزدادا گل–گئت وسایلی فایتؤن و داشقادان عیبارتایدی. آذربایجانئین، فارس جامیعهسیندن و فارسئیندا آذربایجان جامیعهسیندن ئئتهری قدهر خبری ئؤخایدی.

کندلرده هرکس اؤز باغئنئین محصولونو یاش ویا قورو شکیلده دردی و شهرلردهده قیش فصلینده نار، آلما، خییار، هئیوا و پورتاغالدا آغزی گئن شؤشه کؤپلرده

[2]- چاپدا «طلبکار»گئتمیش آنجاق تحریف اؤلونمایان ال یازمالارئندا «سیتمکار»یازئلمیشدیر.۱۳۲۴–نجؤ ایل چاپئ، ص۱۳۶.

ساخلائیب وٚ ان چوٚخ مریضلر وٚ ئئریکله‌ئنلر اوٚچوٚن باها قیمته ساتیلاردئ. میثال ۱۳۳۵– جی ایلده تبریز شهرینده بیرچؤلمک شوٚربا بیر توٚمن‌ایدی و بیردانا کیچک پورتاغال‌دا بیر توٚمن‌ایدی«ایستراینان ایستر اینانما!»

اوٚستاده‌کی بایاتئ‌دا ئوٚخسوللوق وٚ حسرت روحو ئاتماقدادئر،حقیقتده گوٚنئ‌ٚ قادئنئ اوٚ قده‌ر ئوٚخسوللوق ایچره غرق اوٚلموش کی ئئریکله‌دیگی ان حساس گوٚنلرده، جیئه‌رکابابی، سومالی موٚزو ئوٚخ بلکه ان اوجوزلو صئئفی محصولو اوٚلان داش کلمی آرزولاماقدادئر.

اوٚزوٚئوٚم قاشسئز قالدئ چمنیم قوشسوز قالدئ
آئ آمان«اقبال»گئتدی تبریزیم باشسئز قالدئ

اوٚستاده‌کی بایاتئ بؤئوٚک صنعتکار اقبال آذرین اؤلوٚموٚ موٚناسبتی ایله ائل–اوٚبا طرفیندن ئارانمئشدئر.

ابوالحسن‌خان موسا اوٚغلو (تخلصو اقبال‌آذر، ۱۲٤۹قزوین، الوندکندی– ۱۳۵۰/۱۱/۱٦هیجری – شمسی تبریز) ایران آذربایجانئ خوانندەسی، گنج ئاشلارئندان ایستئعدادلئ صنعتکار کیمی تانئنمئش، عایله‌سی ایله بیرلیکده تبریز، کؤچموٚشدوٚر.

۱۲۸۷–نجی گوٚنش ایلیندن ایران انقلابئنا (۱۲۹۰–۱۲۸٤)قوٚشولموش، ستارخان اوٚنا اقبال‌آذر لقبینی وئرمیشدی. ابوالحسن‌خان ایران آذربایجانئ میلّی تئاترئئین، اوٚرکئستئرین ئارانماسئندا وٚ بیرسئرا مدنی ایصلاحاتئن حیاتا کئچیریلمه‌سینده فعّال ایشتیراک ائتمیشدیر. گؤزه‌ل توٚنا، ملاحتلی، گوٚجلوٚ سسه مالیک ابوالحسنین ایفاسئندا شور، چاهارگاه، ماهور، ابوعطا، خوٚصوصیله سئگاه موٚقاملارئ ئوٚکسک هیٚجانلئ طرزده سسلنمیشدیر. اؤزوٚنه مخصوص اوٚسلوبدا ایفا ائتدیگی سئگاه موٚقامئ ایراندا (ابوالحسن‌خان سئگاهی)آدیله مشهورلاشمئشدئر.ابوالحسنین سسی ایلک دفعه

۱۲۹۳هیجری- شمسی ده (گیرامافۆن)شیرکتی طرفیندن ناوارا (نوار) یعنی اۆگۆنۆن قیرامافۆن صفحه‌سینه یازیلمیشدیر. (**قایناق:آذربایجان سوۆئت آنسیکلوپئدیاسی، باکی، ج۴، ص۱۳۳**).

آنا حسرتی

ایستانبولون ئۆلو کؤمۆر آه وئیْ ایلن کئچیر عؤمۆر
سنین دردین منی گؤمۆر[۳]
سال گل اوْغول اوْائللری آللاه آچسئین دؤیۆنلری
ایستانبولون ئۆلو داشدئ آت ئئریمیر نالئ بوْشدئ
منیم بالام قلم قاشدئ
سال گل عؤمرۆن حؤباب اوْلدئ ئاندئ باغرئم کاباب اوْلدئ
ایستانبولون ئۆلو کلـــــــــم اوْرهئیم باغلادئ وْرهم
ئاخئین دئییل اؤزۆم گلم
سال گل ئۆللارئین قوربانئ دائیش دیللرین قوربانئ
ایستانبولون ئۆلو ایگده بوْیْ شاماماداندا گیرده
ئاخئین دئییل گؤرهم بیرده
سال گل ئۆللارون قوربانئ دائیش دیللرین قوربانئ

- **اوْستدهکی گرائلیئلار بیرینجی دؤنیا ساواشئ دؤورۆنده، ایستانبول شهرینده غؤربتکئشلیئی چؤخ سۆرهن کیشیلرین، آنالارئ طرفیندن یارانمیئشدیئر.**

م.نقابی ۱۳۸۱/٦/۲۸

[3] –قوینلاییر.

«مشکینلی محمد»

جواد دربندی

مشکینلی محمدین دوْغوم وْ اوْلوْم ایللرینین الیمیزده سند ئوْخدور. اوْ، مشکین‌شهر قصبه اوْلان زامان دوْنیْایْه گلمیشدیر. اوْنون حیْاتیْ باره‌ده آرتیْق معلومات الیمیزه چاتمایْیب. یْازدیْغیْ قوْشمالارئیندان آیْدیْن اوْلورکی، اؤز دؤورْونوْن باجارئقلیْ و اوستاد شاعیرلرینندیر. اوْنون شعرلرینندن– قوْشمالارئیندان آز اوْلسادا، الیمیزه گلیب، چاتمیْشدیْر.

ائحتیمال‌کی، اوْنون اثرلری‌نین بیر حیصّه‌سی‌ده، محمد آدلیْ باشقا–باشقا شاعیر عاشیْقلارئین شعرلرینه قارئیْشیْب‌دیْر، بیر قوْشما– بیر حربه زوْربا، بیر قیْفیْل‌بند بو عاشیْغیْن شعرلرینندن اؤرنک وْئریلیر:

غریب‌لیک:

آه و وایْ چکیبن قان آغلاماقدان
دؤنوْبدوْ جیگریم قانا، غریب‌لیک.
هریْانا، باخیْرام بیر کیمسه‌نم یْوْخ
دوْشوْبدوْ یْادیْما آنا، غریب‌لیک.
آزاریم چوْخ اوْلوب، آغرییْیر باشیْم؛
دیده‌مدن تؤکوْلوْر بو قانلیْ یْاشیْم
یْاخامیْ چوْروْتدوْ ظالیم گؤزیْاشیْم
ایسته‌ییْردی جانیْم، آلا غریب‌لیک.
عالم بیلیر نئجه مست و سرخوْشام
بیر طوطی دیللی‌یْه من وْورولموشام
آغزیْندان اوْد دوتموش سمندر قوشام
قوْیْدو منی یْانا– یْانا غریب لیک.
آنام موْیْون آچیْب، باشیْم باغلایْا
باجیْم یْوْخدو قارداش دئییْب، آغلایْا
تاپشیْر محمّده توْحفه باغلایْا
منی یْاردان آیْرئ سالا غریب لیک.

حربه زۆربا

«جنگ»

فیل و گرگدەن تک گیررم مئیدانا، اسرەمیش نرلر تک سالالام رزم–جنگ
شیره،ببره میـثال بیـر اژدەهـایام، ئۆخـدو دریالاردا منیم تک،نـهنگ
داستـان روّسـتمده من قـهرمانام، ایـلدئیرئیم تک، یانـدیـرانام ،یاخانام
دۆستا حلیم، دوّشـمنیمه یامانـام، مئیـدانـدا تاب ائتـمز هیندنن، فیرنـگ
عزرائیل ضربیمدەن چکمز نفسین سـور– اسـرافیـلیـن باتیررام سسین
ئۆزمین، ئۆزمین شاعیر ائلەسه بحثین وئرمز جاوابئیمئ جمشید و هوشنگ
مشـکینلی مـمّـدم، کـوه– الـونـدەم سرندیب، کساروت، هوت سربوّلندم
آغـرئ داغـئ، الـبرز، هـم دماوندەم من علی قولوئام، خالیص و ئئکرنگ

«اوْلو»

اوْنه قوشدو، ایلده چکر بیرقیئهه قیئهەسیندن ئۆزمین ناحاق قان اوْلو؟
نه قالادئ، دوْردئوّز قئیرخ دوْرد بورجووار اوْندا اوّچئوّز آلتمئیش آلتئ خان اوْلو؟
اوْ کیمدی کی، هامئ زاددان اوجادئ؟ اوْ کیمدی کی، ایستکـلری بیجادئ؟
اوْ کیمدی کی، اوْندوْردوّنده قوْجادئ؟ اوْتوزا ئئتنده نوجاوان اوْلو؟
نه آنادئ، ئئیر بالاسئین اوْزوّ؟ نه الی وار، نه آیاغئ، نه گوْزوّ؟
اوْ کیمدی کی، ایکی باشئ، دوْرد اوّزوّ اوّچ، بئش، ئئددی نەدی نوّمایان اوْلو؟

نه جانسیزدئ، دیندیرجه‌ییین وئری سس؟ اؤندا ییؤخدو ات، قان، سؤموّک، هئچ‌نفس
مشکینلی محمدنن هرکیم ائدربحث بیر موّعمّا دئییر سرگردان اؤلو.

لوّغت‌لر

جمشید:افسانه‌وی پیشدادییان پادشاهلارئیندان بیریسی.شاهنامه‌نین ییازدئیغینا گؤره نؤروز جشنی اؤنـدان قالیب،ضـحاکین الینده اؤلدوّ.

هوشنگ:افسانه‌وی، پیشدادی‌لرین، شاهلارئیندان بیری. سییامکین اؤغلو، افسانه‌لره گؤره، اؤ دئؤلریله وؤوروشـوب، اؤنـلارا قالیب گلیب. سده جشنی اؤنا نیسبت وئریلیر.٤٠ایل شاهلیق ائله‌ییب وّ داشدان–پولاددان اؤدو ییارادیب.

سرندیب: هندوستان اؤلکه‌لری‌نین اوجا داغئ ۲۵۰۰ مئتر اوجالیغئ وار. دئییلنلره گؤره آدم ابوالبشر بهیـشتدن اؤرا گلیـب اؤتوراق ائله‌دی. آدمین آییاغئیئین ایزی اؤردا وارد‌ئ.

کساروت:داغ آدئ.

الوند:ایراندا همدان شهری‌نین گوّنئی طرفینده بیر داغ٣٧٤٦ مئتر اوجالیغئ وار، سرت قاییادیر.

دماوند: ایراندا البرز داغلارئیئین ان، اوجا قوّللهسی. اوجالیغئ٥٦٧١ مئتر دیر.

آغرئ داغی:تؤرکیه‌ده اؤلان هوّندوّر بیر داغ– اؤنون باشقا آدئ آرارات داغئدیر. ریوایته گؤره نوح پیغمبرین گمیسی بـو داغئین زیروه‌سینده اؤتوروبدور.

هون‌داغی:(هوت)بؤیوّک چینین اوجاداغلارئیندان بیریسی، ییئنی‌سئی‌ده دیر. بیر بایاتئ دابئله دئییلیر:

عزیزیم هون داغئینا ییؤل گئدیر هون‌داغئینا
بوردا بیرگلین‌وارد‌ئیر آغلاییئیر هونداغ–ئینا

دؤدروّنجوّ میصرعده‌کی هونداقدان منظور اؤشاق قونداغئ دئیر.

کیتابلا تانیشلیق

ادبیات عامه درگز

م. کریمی

یازار: احمد تکلیفی چاپشلو

یاییین ائوی: مشهد، انتشارات سخن‌گستر

تۆرک دیلی آذربایجاندان علاوه، ایرائین هر بؤلگه‌سینده خالقین آنا دیلی‌دیر و بۆتۆن اؤلکه‌میزده یاییلیبدیر. خراساندا چوخ قدیم زامانلاردان ئرلی بیر دیل اؤلاراق بؤیوک عالیملر بورادان باش قالدیرمیش، حتّا آذربایجان شئعری‌نین، اؤزه‌للیک‌له غزل فۆرماسی‌نین ایلک نۆمونه‌لری خراسانلی شاعیریمیز شیخ عزالدین حسن اوغلو آدیلا باغلی‌دیر. عزالدین حسن اوغلوندان تکجه ایکی تۆرکجه غزل الیمزه چاتمیشسادا، کلاسیک شئعریمیزین باشلاییجی‌سی تانیتیر. بونودا آرتیرمالی‌یام آذربایجان ادبیاتی‌نین بینؤوره‌سینی خراسانلی شاعیرلر و یا خراساندان آذربایجانا و آنادولویا کؤچموش شاعیرلر قوییموشلار.

خراسان شهرلرینده تۆرک دیلی چوخ قدیمدن کؤک سالمیش و بۆگۆنه قده‌ر جانلی و دیرچه‌لیش حالدا قالاراق، زنگین بیر شیفاهی ادبیات یاراتمیشدیر. شیروان، قوچان، اسفراین، دره‌گز و آیری–آیری شهرلر اؤلکه‌میزین بو بؤلگه‌سینده یۆزه دوخسانداندان آرتیق تۆرک دیللی اولموش و بوگۆن اؤز آنا دیللرینه ماراق گؤسته‌ریب، اونون دیرچه‌لیش یولوندا چالیشماغا باشلاییبلار. الیمیزده اولان کیتاب– ادبیات عامه درگز– بوچالیشمالارین بیر اؤرنه‌یی‌دیر.

احمد تکلیفی چاپشلو بو کیتابئن یازارئ، دره‌گز شهری‌نین فولکلورونو توپلاماقدا بؤیوک هیمّت گؤسته‌رمیش و دیه‌رلی بیر ایش یاپمیشدیر. دره‌گز حاققیندا- جوغرافییا و تاریخ باخیمیندان- قیسا معلومات وئریرسه‌ده دیه‌رلی‌دیر. چاپشلو جنابلارئ بو اثرینی آلتئ فصیلده بیترییر. ایلک فصیلده دره‌گزین طبیعتی و تاریخی و صنعتی‌نی قیسا بیر صورتده آراشدیرئیر. تأسوّفله وئردییی معلومات چوخ‌دا دوزگون دئییل؛ او جوّمله‌دن بو کیتابئن یاییلما تاریخینه گؤره (۱۳۷۹)، شهرین جمعیتی آماری ۱۳۵۱-جی ایله عایددیر. کیتابئن ایکینجی فصلینده مثل‌لر، کینایه‌لر، ترکیب‌لر توپلانمیشدیر. بورادا ۳۰۴ تعبیر، ۳۰۶ مثل و ۵۴ تعبیر وئریلمیشدیر. اوچونجو فصیل یئرلی شئعرلره عایددیر. بورادا ۱۷۳ بئیت یئرلی عامییانه شئعر، ۲۱۵ بئیت توی شئعرلری، ۱۸ لایلالار و ۲۰ بئیت ده تعزییه مؤوضوسونا باغلئ شئعرلر گلمیشدیر. دؤردونجو فصیلده داستان و تاپماجالار توپلانمیش‌دئیرکی بورادا بئش داستان، ۲۴ تاپماجا و ۲۴ بئیت سمنی پیشیرمه حاققیندا فولکلوریک شئعرلرله برابر خالق عنعنه‌لریندن دانیشیلمیشدیر. بئشینجی فصیلده خالقین اینانجالارئ باره‌ده معلومات وئریلمیشدیر.نهایت آلتینجئ فصیلده بیر سؤزلوک اولاراق ۲۲۰۰کلمه آچیقلانمیشدیر.

بو کیتابئن یاخشئ بیر شیوه‌سی اولان بودورکی شعرلر عرب الیفباسیلا، سونرا لاتین الیفباسیلا برابر فارسجا ترجومه‌سی‌ده وئریلمیشدیر. بوندان علاوه هر فصلین اوّلینده فارسجا بیر اؤن سؤز یازیلاراق همن مؤوضو حاققیندا معلومات وئریلمیشدیر. بیز بورادا بیر بالاجا نوّمونه‌لر بو کیتابدان گتیره‌رک، چاپشلو جنابلارئنا نایلییت‌لر دیله‌ییب، بئله ایشلرین داوامئ‌نئ و داها چالیشمالارئنئ گؤزله‌ییریک:

دره‌گز شهری تاریخی کیتابلاردا داراگرد، نیسایا، آپاورتاکن، خاوران، باورد، ابیورد، نسا و... آدلار عونوانیندا آدئ چکیلمیشدیر. بوگون بوشهر مشهد دن ۱۳۰کیلومئتر

ۋ قوچاندان ۱۲۵ کیلومئتر، آراسئ وٴار ۋ ایکی مملکت– اؤزبکستان ۋ تۆرکمنستانلا قۆنشو اۆلاراق ئاخشئ بیر ایقتیصادی مؤۆقعّیته مالیک‌دیر. دره‌گز اشکانی ۋ ئاخود پارتلارئن باش کندی اۆلموش، تاریخ بۆیو بؤیۆک حادیثه‌لر باشدان کئچیرمیشدیر. بؤلگه‌نین معروف داغلارئ، قئزئل داغ، کبیت‌داغ، کوران داغ و قره داغ ،آدلئم چاپلارئ: درونگر ۋ زنگلانلو دور. شهرین گزمه‌لی ئرلری چئۆره‌سینده اۆلان باغلار، قئرخ قئز، ایستی‌سو ۋ ایمام قنبری آد آپارماق اۆلار.

کینایه‌لر:

آیرىء سئنی الی‌نن ایلان تۆتماق

Ayre seni əlinən ilan totmaq.

(آیرئ سئیئن الی‌نن ایلان توتماق).

آسمنی مشکىء ئرتئلئددىء.

Asməni məşke yerteledde

(آسیمانئن تولوغویئرتیلئیبدئ).

ارخه‌سىء داغا بنددىء.

ərxəse dağa bəndde

(آرخاسئ داغا بنددیر).

الئمی ایچئنىء کىء ایسله مپبه‌ن

əlemi içeneke isləməpbən.

(الیمین ایچین ایئله‌مه‌میشم کی).

اینه تاشله‌ماقایئر ئۆخدىء.

inə taşləmaqa yer yoxde

(ایئنه سالماغا ئئر ئۆخدو).

ایاقییء بئزی کۆۆش‌مئزه سالما.

əyaqiye bezi küvoşmezə salma.

(آیاغئینئ بییم باشماغئیمئیزا سۆخما)

اۆیء دالئنده Üve dalendə ائۆی دالئیندا.

قئچیء سیخ اۆلماق Qeçe six olmaq قئچئ سیخ اۆلماق. (کینایه‌دیراۆلمک‌دن).

گۆز سۆۆ ایچماق Göz sov içmaq گۆزۆ سو ایچمک. (اۆمید اۆلماق).

آجی ایمانیء یۆخدیء. Aci imane yoxde آجئین ایمانئ اۆلماز.

بیر الی سسیء یۆخدیء Birəli səse yoxde بیر الدن سس چئیخماز.

نئچه ئئرلی شئعر:

آلا داغا چئخدئم ئۆل ایککی اۆلدیء دیده‌منن ئاش گلۆۆدیء سئل اۆلدیء
آلا داغده‌ن دۆشدئم ئۆلئم اۆچ اۆلدیء سۆۆخ اۆلدیء ال ایه‌غئم پۆچ اۆلدیء

(آلا داغا چئیخدئیم ئۆل ایکی اۆلدو دیده‌مدن ئاش گلدی سئل اۆلدو
آلا داغدان دۆشدۆم ئۆلوم اۆچ اۆلدو سۆئوق اۆلدو ال آیاغئیم پوچ اۆلدو)

آیۆ جمالیء گۆردئم سۆۆی باشئنده الی کۆزه‌سئنده گۆزیء داشئنده

یاشئنیء سۏرئشدئم اۏن دۏرد یاشئنده گۏزئم قالدیء آیۤ جمالیء قاشینده

(آیۤ جمالئ گۏردۏم سو باشئیندا الی کۏزەسئینده گۏزۏ داشئیندا
یاشئینئ سۏروشدوم اۏن دۏرد یاشئیندا گۏزۏم قالدی آیۤ جمالئ قاشئیندا)

اۏجه داغلرباشئنده پئشئردئم آشیء پئشئره پئشئره تۏکدئم گۏز یاشیء
اللادەن ایستدئم بیر جۏفت قارداشیء نذر ائتدئم بو ایش‌چئن بئرقازان‌آشیء

(اوجا داغلار باشئیندا پیشردیم آشئ پیشره پیشره تۏکدۏم گۏز یاشئ
آللاهدان ایستەدیم بیر جۏت قارداشئ نذر ائتدیم بو ایش اۏچۏن بیر قازان آشئ)

ایستدئم من بئر گۏزەلیء دلبریء تاکیء یارئم گۏزللردن باش اۏلسۏن
منیء اۏ بیۏفا ترک ائتدیء گئتدیء قدرئمی بئلمەدیء دۏنسۏن داش اۏلسۏن

(ایستەدیم من بیر گۏزەلی، دلبری تاکه یارئیم گۏزەللردن باش اۏلسون
منی اۏ بیۏفا ترک ائتدی گئتدی قدریمی بیلمەدی، دۏنسۏن، داش اۏلسون)

دره‌گز اۏرتەسئنده ئئککه تۏلئم تۏلۏمیء چئخه‌چئخه سئندیء قۏلئم
اۏز ئئردن طبیب گلسه بیتمس قۏلئم بیرگئچه یار بۏیئنئنده بیتر قۏلئم

(دره‌گز اۏرتاسئیندا ئئککه تولوم تولوم چئیخا چئیخا، سئیندئ قۏلوم

ۆزۆ ئێردەن طبیب گلسه بیتمەز قۆلوم
بیر گئجه ێار بۆێنوندا بیتەر قۆلوم)

قارشئده قۆزیء گۆردئم
تۆکیء قئرمئزیء گۆردئم
گئردئم جننت باغئنه
ائماملراۆزیء گۆردئم

(قارشئدا قوزو گۆردۆم
تۆکۆ قێرمێزئ گۆردۆم
گیردیم جننت باغئنا
ایماملار اۆزۆ گۆردۆم)

قرنفئل اۆێئم اۆێئم
درئم بۆێنئمه قۆێئم
ێاغئش ێاغار ێئر دۆێمز
من سننن نئجه دۆێئم

(فرنفیل اۆێوم– اۆێوم
دریم بۆێنوما قۆێوم
ێاغێش ێاغارێئر دۆێماز
من سندن نئجه دۆێوم؟)

سۆزلۆک:

آروق Aruq سو آرخئ.
آغارتن Ağartən آغاردان.
آشانه aşanə ێۆرماق، طئێ ائتمک
آێەنه– سایەنه Ayenə-sayənə
(فا. پیمودن).
هردن بیر.
آششۆق Aşşoq آشێق.
اۆپئش Öpeş اۆپۆش.

باجەناق Bacenaq باجاناق.

بۆتۆن Bütün سالیم.

پۆچاق Poçaq قارپیز وۆ... قابیغئ.

تئرئخت Terext دۆز.

تئشیء Teşe تئشی. (فا. دوک نخریسی).

تپئش Təpeş تەپیک (فا. لگد).

جئقرئق Ceqreq جیقرئق. (پامبیق آیئرما وۆسیلەسی).

چئۆئن Çeven میلچک.

چاتمە Çatmə ائۆجیک (فا. آلونک).

چۆرەیۆ Çörəy چۆرەک.

چۆمچۆق Çomçoq سئرچە.

خاربوز Xarbuz قارپیز.

دۆنئم Dönem دۆنۆم، فدا اۆلوم.

قرقە Qərqə قارغا.

قۆشە Qoşə شۆخوم وۆورماق.

قۆۆۆن Qovon قۆۆون. (فا. خربزه)

قیئماۆل Qəyem ol گیزلن (فا. قایمشو).

لاتتە Lattə اسگی، کۆهنه پارچا.

نئمەیۆ Neməy نییە؟

هاصّە Hassə عصا.

هچل Həçəl ایشین دۆیۆن دۆشمەسی.

هرکرە Hərkərə داش`پیتی (فا. دیزی سنگی).

هۆل Höl یاش.

یاقاچ Yaqaç آغاج.

یووۆشن Yovuşən اۆدون.

اورمو یاددداشلاریٔ (۵۰- ایل بوندان ایره‌لی)

میر هدایت حصاری

سۏن ایللرده اورمو (ارومیه) شهری‌ده اۏ بیری شهرلر کیمی بۏیۏیوب نۏفوسو آرتمئیش وٓ شهر حددن آرتیق گئنیشله‌نیب وٓ شهرین قدیمکی شکیلی آرادان گئتمیشدیر. هر چند کی هله‌ده بعضی قدیم محلله‌لرین آدلاریٔ: مهدیٔالقدم، نوگئچر، عسگرخان، شهرچاییٔ، شیخ‌تپه‌سی، بند، ایٔالت قاباغیٔ وٓس. ایندی‌ده دیللرده دئییلمه‌ده‌دیر.

امّا تقریبن ۵۰- ایل بوندان ایره‌لی شهرین محدوده‌سی قدیم دروٴازالارئین آدیٔ ایله تائیناردئ. بو دروٴازالارئین آدلارئنیٔ تائینماز بیر شاعیر نظمه چکمیشدیر. اۏلسون‌کی بعضی قۏجالارئین یٔادلارئندا قالمئیش اۏلسون.

اۏ زامان شهرلره ماشئین، خۏصوصی ایله اۏتوبوس ایشلمزایدی. مۏسافریت‌لر پییٔاده یٔا مال آیٔاغیٔ ایله اۏلاردیٔ. هر چند اورمو کندلرینده، ایراندا سابیقه‌سیز اۏلاراق «یٔئلینکا» دئییلن کالیسکه‌لر وٴارایدی (ایندی مینی‌بوس اۏنلارئین یٔئرلرینی توتوبدور). بو یٔئلینکالار هر گۏن هر کنددن بیری یٔا بعضن ایکیسی کندلیلری شهره گتیره‌ردی. کندلی‌لر آل وٴئرلرینی ائله‌ییب، ایشلرینی گۏردۏکدن سۏنرا آخشام چاغیٔ اۏنلارئ کندلرینه قایٔتاراردیٔ.

اورمونون یٔئددی (بیر حئسابا سککیز) دروٴازاسیٔ وٴارایدی. بیر زامان من اۏ دروٴازالارئین آدلارئنیٔ وٓ اۏ دروٴازالاردان هانسیٔ مشهور یٔئرلره گئدیلدییئینی رحمت‌لیک مشهدی عباد ایلاتی‌نین دیلیندن ائشیدیب، یٔاداش ائتمیش‌ایدیم. ایندی اۏ آدلارئ ثبت ائتمکدن اۏترۏ بورادا نقل ائدیریک:

۱– «بَلوْو» دروازاسئ دمیر دیوَاندئ (چونکی اوْرادا شهرین بؤیوْک آدملارئ اوْتورامیشلار).

۲– «عسگرخان» دروازاسئ هامیسئ خاندئ. (بورادان بنده وْ ترگه‌وْره گئدیلردی).

– مهدی‌القدم وْ گوْل اوْستو، ایالت، شهرداری، ستاد لشکر وْ سربازخانا بورادا اوْتورادیلار.

۳– «نوْوْگئچر» ایله «کوْرد شهر» هاندا بیر جاندئ. (اورمونون ائرمنی‌لری بورادا اوْتوراردیلار.

۴– «ارک» دروازاسئ بیر جئنقیلانا یاندئ. (بورا کوْرده شهر ایله بازارباش آراسیندادیر).

۵– «بازارباش» دروازاسئ قَزیل توماندئ. (بورادان نازلییا، باراندوزا، اوْشنوْیه‌یه گئدیرلر).

۶– «هازاران» دروازاسئ اهل گذاراندئ. (چونکی اوْ زامان شهرین عیشرتکده‌سی بو محلله‌نین بیر کوْچه‌سینده اوْلاردئ).

بورادان مهاباد (سوْیوخ بولاق)، نقده، ساققیز شهرلرینه گئدیلردی.

۷– «توْرپاق قالا» دروازاسئ بیر پارچا قاندئ. (چونکی سالاخ خانا بورادا ایدی).

بورادان نازلئ چایئ، دریا، گزنک، یاخشئ قالا، ساعاتلئ، چوْنقارالئ کوْرپوْسونه گئدیلردی.

ایضاحلار:

*– ارومیه سومئرجه علم (معلم) شهری معناسئیندادیر.

*– بَلوْوْ دروازاسئ کئچمیشده شاپورا (سلماسا) گئتدیگینه گوْره اوْنا شاپور دروازاسئدا دئییلیردی.

*– «ترگەۆر» و «مرگەۆر» ارومیەنین جنوبوندا اۆلان بیر ماحالئین آدئ دئر.

اورمودا گئچمیشدەکی آغئرلئق اۆلچۆلری تقریبن (۵۰– ایل بوندان ایرەلی)

پوت (پوط) اورمودا اۆ زامان پوت آغئرلئق (وزن)اۆلچۆسۆ ایدی. پوت روسلاردان آلئنمئش ۴۰ گیرۆنکه (تقریبن ۱۶ کیلو) ایدی. هر پوت، ۸– هفته ۆ هر هفته ۴دِرَم (دیرم)، هر دیرم تقریبن ۳ارئم کیلو ایدی. گیرۆانکه ایسه ۴۰۰ قئرام و ۳ا گئرچکده ۴۰۹ قئرام ۆ ۳ا ۴۴ میثقال دئر).

اورمودا مرسوم اۆلان سائیره اۆلچۆلر:

اورمودا گئچمیشده بوغدانی تره‌زی ایله چکمک عۆضینه مخصوص بیر پئیمانه ایله اۆلچۆب، ساتاردئرلار. بو قاب ۳ا پئیمانەیه «چاناق» دئییلیردی. بو قاب قلبیر شکلینده ۆ بیر آز دار ۆ بیر آزدا قاسناغئ اوجا اۆلاردئ. بو پئیمانەیه عربجه «کیل ۆ کیله» دئییلیردی.

دژ، دژلمک– بوغدا ۳ئغئیمئ بیر ۳ئرده مۆۆقّتی اۆلاراق قالمالئ اۆلسایدئ، اۆنو ال دئیمەمک اۆچۆن دژلردیلر. دژلمک تاختادان قایرئلمئش «مالا» شکلینده ۆ اۆستۆنده مخصوص علامتی اۆلان بیر ۆسیله ایله اۆلوردو. بو ۆسیله ایله ۳ئغئیمئن اتەئینی دژلەدیکده اۆنون ۳ئری بوغدا تپەجیئی‌نین اتەئینده قالاردئ. بئله لیکله اۆنا ال ۆورولسایدی بوغدا آغنایئب، گلردی دژین پۆزولدوغو معلوم اۆلاردئ. دژ معنا باخئمندان ال دئیمەمیش، بۆتۆن (آکبند) دئمکدیر.

خوْدکار (خوْنکار)– بوغدانئ (غلله‌نی) «خوْدکار» یا «خوْنکار» (اصلینده خوْنکار) آدلئ آغئرلئق اؤلچوّسوّ ایله‌ده آلئب، ساتاردئلار. بودا اورمو یا مخصوص ایدی. ۲۵ باتمان یا ۷۵کیلو ایدی.

طَنَف (طنب یا طناب)– یئر– اکین یئرلری (اوّزوّم باغلارئ) «طنف» ایله اؤلچوّلرایدی بو اؤلچوّ تاجیکستاندادا ایشله‌نیر و ۶۰×۶۰ آرشئن (هر آرشئن ۱۰۴ سانتی‌مئتر) یعنی بیر هئکتارئن اوّچدن بیریجه دیر. اوّزوّم باغلارئ هم طنف، هم ده «قانا»عوّنوّانئ ایله تعریف اوْلار. قانا مؤوْ آغاجلارئئین کنارئندا اوْلان درین آرخلارا دئییلیر.

سوؤزلوّک

آرقاپان (آرئ قاپان)– گؤی، سارئ رنگلی، قارقادان کیچیک بیر قوشدور.

ال قوشو– (فا.باز) شیکار قوشو، شیکار ائتمک اوّچوّن تربیت اوْلونار. ماکو طرفینده چوْخ اوْلاردئ.

اوجو بیئیق– اوزون آداما دئییلیر. اصلینده «عوج بن عنق» آدلئ چوْخ اوزون آدامئین آدئ ایمیش.

اود (عود) – چالقئ آلتی.

بولاما– آغئزئ پیشیریب معمولی سوّد ایله قاتارلار. چوْخ لذّت‌لی اوْلار.

پالانلئ قجیر– لاشخور (یکاناتدادئییلیر).

پَخله‌ن– فیلامینگوْ، حوْاصیل. بیر نؤوْ اوجا قیچلئ قوشدور. اتی حلالدئر.

پوْهره‌بال– یازئین گوّللوّ وْاختئ‌ئین بالئ.

چالاغان– کرکس، آلئیجئ قوشدور.

دۆلاخ– (فا. مچ پیچ) بالدئرا دۆلانئیلان ناوار (نوار)، معمولن عسگرلر بالدئرلارئنا دۆلایارلار.

ساققا قوشو– پئلیکان، مرغ سقّا (میئاندابدا قوتان دئییلیر) اتی حلالدئر. بو قوشون آلت دیمدیگی‌نین آلتیندا بیر کیسه‌سی وار. دئیه‌رلر اوْ کیسه‌نی سو ایله دۆلدوروب، داغ–داشلارداکی یالاقلارا (چوخورلارا) تؤکر. اوْ بیری قوشلار گلیب ایچرلر. اوْدورکی اوْنا ساققا قوشو دئییلیر.

سیرکه– بیت توْخومو.(فا. رشک).

قجیر– عوْقاب (یکاناتدا دئییلیر).

قزاییل– توت قوشو، سئیرچئین. دسته ایله اوچالار. توت وئاختئ اوْزوْم وئاختئ باغلارا توْکوْلرلر.

قئروْ– شبنم.

کالاسوْد– ایلک سوْد آغئز (آغوز)، بونو اوْچ گوْنه‌دک حئیوان بالاسئنا وئرسن ناخوْشلار.

کَلَنتی– اوزون دسته‌لی ئکه اوْراق. آیاق اوْسته دوردوق حالدا ایشلتمک اوْلار. تئرپان، تئرپئنتئ. و مالاغان دا دئییلیر.

گئجه قئروْیئ (اوْلماق)– شبکور اوْلماق «آ» وئیتامینی‌نین ئئترسیزلییئندن اوْلار.

لئپیک– کؤهنه، ایشدن دوْشموْش باشماق.

وئرس (وئرست)– روسجا دان آلینمئیشدیر. ۱۰۶۷ مئتر (بیر کیلومئتردن ۶۷ مئتر آرتیق) مسافت اؤلچوْسوْدوْر.

زامان اوٴلچوّ لری:

هفته‌گوّن‌لری

هفته‌نین بیری = شنبه

هفته‌نین ایکی‌سی =یکشنبه

بنی‌اوّمیه = دوشنبه (ئزید بو گوّنده خلافته اوٴتورموشدور).

ده‌وٴیر (دوٴوٴر) = سه‌شنبه

چرشنبه (ئامچئ بازارئ) = چهارشنبه

بازار = پنجشنبه

جوّمه = جمعه

توضیح‌لر– سه‌شنبه گوّن‌لری مکتب‌لرده درس وٴئریلمه‌ئیب، گئچه‌ن هفته‌دن اوٴخونان درس دوٴوٴره اوٴلوندوغونا گوٴره بو گوّن آدئ «ده‌وٴیر» قالمئشدئر.

پنجشنبه گوّنوّن کهریزئکه‌نده (چاٴیلاقدا) بازار تشکیل تاپدئغئ اوّچوّن بو گوّنوّن آدئ بازار قالئب دئر.

هفته‌لی پول:

ئکه‌نده نوزوللو پولو هفته حئسابئ وٴئره‌رلر اوٴ دورکی بو پولا «هفته‌لی پول» بعضن‌ده «ایجاره‌لی پول» دئئیله‌ر.

بو زامان (آٴیرئ ئرلرده ده) بیر هفته سککیز گوّن سایٴیلار وٴ ایکی هفته۱۵ گوّن، اوٴلار. چوّنکی مثلن بو شنبه‌دن اوٴ شنبه‌ئه‌قده‌ر ایکی شنبه موٴوٴجود اوٴلور. ایکی هفته‌ده ایسه اوّچ شنبه موٴوٴجوددور وٴ ۱۵گوّن اوٴلار.

لۆغت‌لر ۋ ایضاحلار

سیل سۆپۆر:

۱- سیلیب، سۆپۆرمک (مصدر).

۲- سیلیب، سۆپۆرمک امر ائتمک (فعل امر).

۳- نا امن‌لیک ۋ مۆحاریبه کیمی حادیثه‌لری پیش‌بینی‌لیک ائده‌رک خالقئین دۆکانلاردا تۆکۆلۆب بعضی شئی‌لری (مثلن ارزاقئ) آلاراق دۆکانلارئ سیل‌سۆپۆر ائتمه‌لری.

۴- بیر ائۆین یا دۆکائین اۆغرولار طرفیندن هر نه‌یی وار آپارئلئیب، سیل سۆپۆر ائدیلمه‌سی.

۵- سیل سۆپۆر دسته لری:

صفوی شاهی بیرینجی شاه طهماسب، عۆثمانلئ حۆکمرانئ سولطان سلیمان قانونی ایله مۆعاصیر ایدی. سولطان سلیمان یاۆوز «چالدیران» داعواسیندا شاه اسماعیله ظفر تاپدیقدان سۆنرا تبریزه وارید اۆلدو. شاه اسماعیلین جاوان چاغیندا دۆنیادان گئتمه‌سی، او شیکستین قیصاصیئنئ آلماغا فۆرصت وئرمه‌دی. شاه اسماعیل ۹۳۰- هیجری قمری‌ده سرابدا اۆلدۆ ۋ اۆنون جنازه‌سی اردبیله آپارئلئیب بۆیۆک باباسئ شیخ صفی‌نین مزارئ یانیندا توپراغا تاپشیرئلدئ.

شاه طهماسب ۱۱ یاشیندا ایکن تخته اۆتوردو. بو شاهین زمانیندا سولطان سلیمان قانونی دفعه‌لرله آذربایجانا گیردی (حتا بیر دفعه سلطانیه‌یه‌دک گلدی). عۆثمانلئ‌لار هر

وٴاخت ایراده ائتسه‌ایدیلر آذربایجانا گیریب وٓ چیخاردیلار. کیمسه اوٴنلارئن قاباقلارئنئ آلمازدئ. حتّا بیر دفعه عوٴثمانلئلار ۱۸ ایل بیر باشا آذربایجاندا قالدیلار. شاه طهماسب اؤزوٓ تذکیره شاه طهماسب آدلئ اثرینده ائعتیراف ائدیرکی، هر زامان سولطان سلیمان قانونی ایله اوٴزبه‌اوٴز اوٴلماقدان بوٴیون قاچیراردئ، اوٓ هر طرفه گئتسه‌ایدی شاه طهماسب ییٴولونو ایٴیب، اوٴندان اوزاقلاشار وٓ هئچ زمان اوٴنونلا داعوٴایا حاضیر اوٴلمازدئ.

لاکین عوٴثمانلئلارئن آذربایجاندان گؤز ییٴوموب وٓ اورادا دایمی قالماماقلارئ اوٴچوٓن چاره‌نی آذربایجانی وٴییٴران ائتمه‌ده گوٴرموٴشدوٓ. آذربایجان بیر قرنه ییٴاخئین صفوی حوٴکومتی طرفیندن عمدی اوٴلاراق خرابه‌ییٴه چئوٴریلدی، تارلالار، اوٴتلاقلار اوٴدلائیلئیردئ بئله کی، شاه عباس تبریزه گلنده حتّا بیر سالیم ائوٓ اوٴنون ایقامتی اوٴچوٓن تاپئیلمادئغئنا گوٴره شهرین اوٴرتاسئندا چادئر قورماغا مجبور اوٴلدولار. شاه طهماسیبین حوٴکمی ایله تبریز ایله عوٴثمانلئ آراسئندا اوٴلان اراضی‌لرده، کندلرین هامئسئ خرابلائیب، کندلی‌لر زوٴرایله ایرانئین ایچری سمتینه کوٴچوٴرولوٴردوٓ، بو ایشه راضئ اوٴلمایانلار اوٴلدوٴروٴلوٴر، وٴار– ییٴوٓخلارئ تالانئیردئ. اوٴتاقلار وٓ اکینه‌جک‌لر ایسه اوٴد وٴورلوب، ییٴاندئیرئلئیردئ. بو زامان آذربایجان گئنیش بیر خرابه‌ییٴه و اوٴتسوز– علف سیز بیر بیٴابانا چئوٴریلمیشدی.

اوزون ایللر داوٴام ائده‌ن بو ایشلری ییٴئرینه ییٴئتیرمک اوٴچوٓن شاهئین امری ایله قوٴشون مهندس‌لریندن «سیل سوٴپوٴر» آدلئ خوٴصوصی دسته‌لر دوٴزلدیلمیشدی. بو آددا بیر توٴرک تایفاسئ‌دا وٴاردئر.

قئیرخالار:

مرندین غربینده خوی جاده‌سی کنارئندا قئیرخلار آدلئ بیر معروف کند وارئر، بو کند ئا ایندکی شهرجیک‌ده چوخ قدیم‌دن امنیه (ژاندارما) پوستو وارئر و اطراف کندلرده دؤشن واقیعه‌لره و مؤنازیعه‌لره اوزادان مأمور گؤندریلر.

بو کندین مؤقابیلینده آچئیق بیر ئئرده بیر زامان (بلکه ایندی‌ده) ۴۰ ایئده آغاجئ وارایدی (بیر ریوایته گؤره ایکی قئیرخ آغاجلئ باغچاجئیق وارایدی). افسانه‌لر دئییرکی بیر زامان ۴۰ اینچه (اینجه) قئز سئیرانا چئیخدئیقلارئ زامان ۴۰ حرامی (اوغرو، ئؤل کسن) اونلارا راست گلیب، اونلارا هوجوم گتیرمک ایسته‌ییرلر. قئزلار اوزلرینی خطرده گؤردوکده، آللاها ئالوارارق اوزلری‌نین آغاجا دؤنمه‌لرینی ایسته‌ییرلر. دوعالارئ قبول اولور و او ۴۰ قئز ۴۰ دنه ایئده آغاجیئا تبدیل اولورلار. ایکینجی ریوایته گؤره او ۴۰ حرامی‌لر ده اونلاردان بیر آزفاصیله‌ده ایئده آغاجئینا دؤنوب قالئرلار. ایندی‌کی او ایکی، قئیرخ ایئده آغاجلارئ هامان قئزلار ایله حرامی‌لردیلر. او زاماندان بو ئئرین آدئینا «قئیرخلار» دئییلمیشدیر.

حئیوانلارلا ایلگی‌لی ایصطیلاح‌لار

*** یه‌هه‌ر– اوزه‌نگی– یه‌هه‌رین قاشی– دؤش آلتئ– قویروق آلتئ– قارئن آلتئ– مامیز (مئهمیز)– جیلوو– دهنه.**

*** پالان– قوشقون– اوزکن– میلچک‌دان(گؤزوندوروک)– نوختا– چول– توربا– طه‌وله میخئ.**

آت قیلئ Atqılı آتین قویروغونون توکو. بو قیل دان الک توخوناردئ .(ایندی سیم توردان دوزلینیر).

آتدا اولماق Atda olmaq مادیائین جوتلشمه زامانئ.

آرالیق Aralıq یوکون آراسینا قویولان آرتیق شئ (یوک).

ائشه‌لنمک Eşələnmək توپوغون دئیرناقلارئ ایله یئری دئشمه‌سی.

اَوه‌لنمک əvələnəmək اولاغین کول یا یوموشاق توپراق اوسته یاتیب آغناماسئ.

بوغاز اولماق Buğaz olmaq مالین بویلو (آبستن) اولماز.

بوغایاگلمه‌ک Buğaya gəlmək اینه‌یین جوتلشمه فصلی (بوغاز اولماغا حاضیر اولان زامانئ).

پیسلاماق Pıslamaq خوروزون، توپوغون اوسته آتیلیب جوتلشمه‌سی.

پیسلانماق Pıslanmaq توپوغون یئره چوکوب خوروزون آتیلماسینا ایجازه وئره‌مه‌سی.

دالاباگلمه‌ک Dalaba gəlmək قانجیق ائششه‌یین «جوتلشمه» فصلی.

فیشقیراق چالماق Fışqıraq çalmaq یکانات‌دا آت یا اولاغئ سوۋاراندا مخصوص آهنگ ایله «فیشقا» (فیشقیراق) چالارلار.

قارئن آلتئ Qarın altı ائششگه یۆک چاتاندا سیجیمین اولاغئن قارنئ آلتیندان گئچیردیله‌ن حصّه‌سی.

قوْچا/ تکه‌یه گلمه‌ک Qoça / təkəyə gəlmək قوْیون یا گئچی‌نین ائرکگه گله‌ن فصلی.

گئچی قیلی Geçi qılı قزیل.

گه‌وْشه‌مه‌ک Gəvşəmək (نیشخوار) ائتمک.

کۆرسه‌گه گلمه‌ک Kürsəgə gəlmək قانجیق ایتین جوْت لشمه‌زامانئ.

کۆرک یاتماق Kürk yatmaq توْیوغون یومورتا اوْسته یاتماغا وْ جوْجه چیخارتماغا حاضیر اوْلدوغو زامان.

میررووْا گلمه‌ک Mirrova gəlmək پیشیگین جوْت‌لشمه زامانئ.

حئیوْان خسته‌لیک‌لری

پئئ اوْلماق Pey olmaq اولاغ وْ آت خسته‌لیک‌لریندن.

چرلمه‌ک çərləmək اولاغا وْ یا آتا سوْیوق ده‌یمک. (ترله‌میش وْ یوْلدان یئتیشمیش مالئن پالانئ‌نئ بیردن گوْتوْروْب آچئیق هاوادا ساخلاسان چرله‌یر).

چوْمبه‌لمه çömbəlməبیر نوْع توْیوق خسته‌لییئی. بوجوْر توْیوق یئره یاپئشار حرکت ائده‌بیلمز. اوْنون قویروغو اوْسته اوْلان بیر زایده‌نی کسیب، یئرینه دوز باساسان یاخشئ اوْلار.

داماغ‌اوْلماق Damağ olmaq اولاغ خسته‌لیک‌لریندن.

کپه‌نک* Kəpənəkبیر نوْع داوار خسته‌لییئی. بوجوْر داوارئن جییه‌رینی یاردئقدا کپه‌نک کیمی بیر حشره چئیئیب اوچار- دئمات‌دا آز گوْروْنر ولی سولو یئرلرده، چمن‌لیک‌ده اوْتلایان داوارلاردا چوْخ اوْلار.

آغارانتی:

آغئز Ağızپیشیریب یئییله‌ر. اوْچ- دوْرت گوْنه‌دک بیزوْوا یا بالاغا وئریلسه ناخوْشلادار.

اَیران (ائیران).(eyran)əyran باخ: آیران

ائیران آشی Eyran aşı بیشیرنده بولائیلماسا چوْروْیه‌ر.

برک قاتیئق Bərk qatıq توْربا قاتیقئ.

*- بیر نوْع شینتل شکیللی کئچه‌دن دوْزه‌لمیش چوْبانلار چینینه سالان قوْلسوز پالتار (بالا پوش)- یاپئنچئ. معناسئنادا وار.

بولاما Bulama کالا سۆد وْ یاریئ سۆد قاتیشدیرسان چۆخ یئمەلی اۆلار. باخ: سۆزلۆک.

پنیر Pənir سۆد قیزدیرئیلیب، مایا (قۆیون قورساغئ) وْورولاندا پنیر اۆلار.

توْربا قاتیغئ Torba qatığı توْربادان سۆزۆلمۆش قاتیق.

خاما Xamaچییْ سۆدۆ ۲۴ ساعات ساخلایاندان سۆنرا اۆزۆنۆ یئغسان خاما اۆلار.

ساریئ یاغ Sarı yağ کره ارینیب، تیلتەسی یئغئیلاندان سۆنرا ساریئ یاغ اۆلار.

سۆد Süd

سۆزمه قاتیق Süzmə qatıq هامان سویو سۆزۆلمۆش قاتیق (برک قاتیق).

شوْر şor ائیران قایناییب، چۆرۆدۆلۆب، سۆزۆلسه اۆلار شوْر.

قاتیق Qatıq یوْغورت، باخ: قاتیق.

قره قوروت Qərə qurut

قوروت Qurut (فا. کشک).

قیماق qəymaq سوّد پیشدیکدن سوْنرا ۲۴ ساعات ساخلائیلیب، اوْزوْ یئغیلسا اوْلار قیماق.

کالا سوّد Kala süd اوّل سوّد.

کره Kərə

کوْپه شوْرو Küpə şoru توْربا قاتیغئ بیر گوْن کوّل آراسیندا ساخلائیلسا کوْپه شوْرو اوْلار. کوْپه شوْرونا بیر آزدا کره وْورولسا چوْخ ئیمه‌لی اوْلار.

لوْر Lor چوْرووْموْش سوّد سوْزوْلسه اوْلارلوْر.

چوْره‌ک (اپبه‌ک)

آرپا چوْره‌یی Arpa çörəyi بونون دا فقط ال چوْره‌یی‌سی چئخار، قارنئ کوْپوْرده‌ر– قیلچئیق‌لارئ دا بعضن بوغازئ اینجیده‌ر.

اردەک* ərdək بامیئا شکلینده بالاجا لوْله‌له‌نیب خمیرینه یاغ وْ سارئ کوْک و... قاتیلئیب، یاغ ایچینده پیشیریلر.

ال چوْره‌یی əl çörəyi گیرده وْ کیچیک چوْره‌ک.

---

*- اردەک, اوزاق یئره قوناق گئدنده پیشیریلیب پای آپارارلار.

تاپ تاپان Tap tapan فارسجا «تافتۆن» دئییلەن چۆرەیە بنزەر. آمما اۆندان داها کیچیکدیر. ال چۆرەییندن نازیک ۆ بیر آز ایری. لاۋاش دان قالئین ۆ ساده اۆلار. اۆنا هئچ زاد ۆورولماز.

جاد Cad دارئ چۆرەک. لاۋاشئ چئخماز. چتین‌لیک‌له بوغازدان گئدەر ۆ ئوبوست(قارئئین برک اۆلماسئ)گتیرەر– باهالئق ایللرینده ئئییلەر.

ساج چۆرەیی Sac çörəyi ساج اۆستده پیشیریلن چۆرەک.

سۆت‌لۆ کۆکه Sütlü kökə اۆزۆنه.(بعضن خمیرینه) سۆت ۆورولموش کۆکه.

فطیر Fətir خمیری ئئتیشمەمیش ئایئیلان چۆرەک. چۆلده دەئیرماندا چۆخ پیشیریلر. خمیری دۆزەلدیب، همن ساج ئا قئزمئش داش اۆسته ئاپارلار. خمیر فطیر دیر– ئعنی خمیر هله ئئتیشمەئیب‌دیر.

لاۋاشLavaş نازیک ۆ بۆئۆک آچئیلمئش چۆرەک.

مَکه‌چۆرەییMəkə çörəyi ایچی چۆخ آغ، مزەسی شیرینه چالار ۆ لاۋاشئ چئخماز (شیت اۆلار). باهالئق ایللرینده ئئییلەر.

کۆت Küt تندیرین سۆئوق‌لوغو ئا باشقا بیر عیللته تندیردن قۆپوب اۆد ، کۆل ایچینده بیشن، شکلی مۆعین اۆلمایان چۆرەک.

کۆکه Kökə گیرده قالئن چۆرەک، ال چۆرەیی.

کؤمەش (کؤمەج)(Köməş (köməc)* ایندی‌کی «کئچک» دئییلەن- کؤماجداندا یا تاوادا (اؤ قالینلیقدا دا) پیشیریلر خمیرینه ساریئ کؤک، یاغ و... وئورولار. ایچینده «ایچ» (مغز) : بادام، جوئیز ایچی... اوزونەده کونجود، بادام ایچی... وئورولار.

یاغلیئ کؤکه Yağlı kökə اوزونه وئ خمیرینه یاغ وئورولموش کؤکه.

داوار اندام‌لاریئ و اتلری:

اؤد öd کیسه‌صفرا (کیسه زهر آب).

قورد یئمز Qurd yeməz بوئینون باشا یاپیشان یئرینده (سونتون فقراتین اولینده) اولان یئومورو وئ چوخ برک سومونک.

قوولوق Qovluqسودوک کیسه‌سی (مثانه).

باغیرساق: قیزیل باغیرساق(مئری)،آجیئ باغیرساق- یوغون باغیرساق- شیرین باغیرساق یئییلەر.

گلین بوغان Gəlin boğanبیر نوئ قیغیرداق‌دیر.(غوضروفدور).

یوخولوق Yuxuluqداوارئین ان لطیف اتی دیر. (پییلرین آراسیندا اولار).

*- کؤمەش، چوخ لذت‌لی اولار خوصوصن صوبحانه‌یه یئییلەر و بونو معمولن پایئ آپارماق وئ سوئغات اوچون پیشیریب آپارالار.

ایت:

قانجئیق Qancıqدیشی ایت.

کؤپه‌ک Köpəkایت- معمولن ائرکک ایت.

کۆچۆکKüçük ایت تولاسئ.

کۆله‌ایتKülə it قۆیرۇقسوز- (قۆیرۇغو کسیلمیش) ایت.

قره‌مال:

آغ توّکAğtük قۆیون نۇۆۆ.

اؤکۆزöküz

اینک inək

ایکی دیشiki diş اۆچ دیش...- ایلده بیر دیش چئیخارتدئیغئینا گؤره بوجۆر ده دئیه‌رلر.

بالاخ Balaxجامئیش بالاسئ.

بوغا Buğaجاوان اؤکۆز. بورولوب، خدیم اؤلماسا، ساخلاماق اؤلماز.

بیردیشBir diş ایکی ایللک.

بیزوْBizovاؤکوْز بالاسئ.

جامیشCamış گامیش، گاوْمیش (دیشی) (یکاناتدا سویون آزلئغئنا گؤره ساخلانئلماز).

خادیمXadım بورولموش کل.

خه‌دیمXədim بورولموش آختا اوْلموش اؤکوْز.

داناDanaبیر یاشئ تامام اوْلوب ایکی یاشا گیرمیش بیزوْوْ.

دئیلاغDeylağدَوْه بالاسئ.

دوْهDəvə ائلاتلار دا ساخلانئلار.

دوْیهDüyəایکی یاشا گیرمیش دیشی بیزوْوْ– ایلک دفه بوغاز اوْلان اینک.

قره‌توْکQərətükگئچی نوْوْ.

قره‌مالQərəmalاؤکوز نوْوْ.

کلKəlائرکک جامیش.

کلچهKəlçəایکی یاشا گیرمیش ائرکک بالاخ.

کؤششه‌کKöşşək دؤه‌بالاسئ.

گؤنجهGöncə بورولموش بوغا (جاوان اؤکؤز). جؤنگه.

مایا Mayaدیشی دَؤه.

نر Nərائرکک دَؤه.

یؤه‌رهYəvərə ایکی یاشا گیرمیش جامئیش.

داوار:

اؤیه‌ش (اؤیه‌ج) öyəş(öyəc) بورولوب، آختا اؤلموش قؤچ.

ایکی یاشارiki yaşar اؤچ یاشار... قؤیونون اؤسته دیشی اؤلماز. آلتدا ایسه هر ایل ایکی دیش قاباق دیش‌لری‌نین اطرافیندا چیخاردار ایکی یاشار (شیشه‌ک) ایکی دیش– اؤچ یاشار (۴ دیش..).... چیخارتمیش اؤلار.

توخلو Toxluبیر یاشئ قورتاریب، ایکی یاشا گیرمیش ائرکک قوزو.

دؤرت یاشارDört yaşar دؤرت یاشلئ قؤیون. داوار ساخلایانلار بوندان آرتیق قؤیونو ساخلامازلار چونکی قؤجا سایئیلار.

شیشه‌کşişək ایکی یاشا گیرمیش قوزو.(میش)(بعضن ائرکک شیشه‌ک و دیشی شیشه‌ک دئییه‌رلر).

قوْچ Qoç ائرکک قوْیون.

قوزوQuzu قوْیون بالاسئ.

قوْیون Qoyun

قئیسئرامه‌رQısır əmərننه‌سی دوْغمادئغئنا گؤره آنانی امن شیشه‌ک.

گزیارماGəzyarma اوْچ یاشا گیرمیش قوْیون.

آزمان Azmanآلتئ یاشا گیرمیش گئچی (ائرکک توْبوْر)

اوْوْلاخ ovlaxگئچی بالاسئ.

تکه Təkəائرکک گئچی.

چَپیشçəpiş ایکی یاشا گیرمیش اوْوْلاخ.

دوْبوْرDübür بورولموش. تکه (اوْچ یاشلی؟)

دیزمانDizman ئئددی یاشا گیرمیش گئچی(ائرکک*)

سه‌بیر Səbirدؤرد یاشلئ بورولموش تکه.

---

*- ئوخارئ یاشلئ دئییلن مال‌لارئ، مالدارلار یاخشئ تانئماقلارئ اوْچوْن، ایختیلاف نظرلری وارْدئر.

ائششه‌ک:

چال ائششه‌ک çal eşşəkده‌ریسی آغ یا گؤیۆ وۆ قهوه‌ئیی یا قره خاللاری اوْلان اولاغ.

سوپا Supa ایکی یاشا گیرمیش قوْدوق.

شام اولاغئ şam ulağıبودا میصری اولاغ کیمی دیر.

بعضن آت وۆ اولاغا دیش‌لری اوْزوْ ایله مثلن «آزئینئ (آزئ دیش) یارماییب» کیمی ایصطیلاح‌لاردا ایشله‌نر.

قانجئق ائششه‌ک Qancıq eşşəkدیشی اولاغ (ماچادا دئییله‌ر).

قوْدوق Qoduqاولاغ بالاسئ.

قئزئل اولاغ Qızıl ulağ توْک‌لری قهوه‌ئیی وۆ ساریۆ وۆ ده‌ریسی قره قهوه‌ئیی اوْلان اولاغ.

قئیسیرآمه‌ر Qısırəmərآناسئینئ امه‌ن سوپا (ایکی یاشلئ قوْدوق).

میصری اولاغ Misri ulağ اوجا هئیکللی وۆ قوْدرت‌لی نیژادی اوْلان بیر نؤعۆ اولاغ.

یارئم‌تایۆ Yarım tayاوْچ یاشا گیرمیش اولاغ.

یۆک‌لۆک Yük lükدۆرد یاشا گیرمیش اولاغ.

آت

ایکی مینیک iki minikدۆرد یاشا گیرمیش آت.

بیر مینیک Bir minikاۆچ یاشا گیرمیش آت.

دایْ (دایْلاغ یا دایْچا) Day (daylağ ya dayça) آت بالاسئ.

سَمَند Səmənd رنگی چۆخ ساریٔ اۆلان آت.

کهه‌ر Kəhər ساریٔ قیرمیزیٔ چالان آت.

مایدان Maydan دیشی آت (مادیان).

توْیوق:

بئچه Beçəائرکک جۆجه (جاوان جۆجه).

پاپیللیٔ توْیوق Papıllı toyoq چیل توْیوق– لۆمه توْیوق– (توْیوق نۆوۆ).

جۆجه Cücə فریک– دیشی جۆجه (جاوان توْیوق).

خوْروز:

لاریٔLarı خوْروز،ایری وْ گوْوْدەلی خوْروز.

موّتفریقه ایصطیلارحلار:

آغئل Ağılقوْیونلاریٔ ساخلاماق اوّچوّن قایریلان یئر.

آلا آت Ala at ایکی رنگلی آت (ابلق).

آلا ایت Ala it ایکی رنگلی ایت.

ایلخیٔilxı آت سوّروّسوّ.

این in نین (توْیوخلار اوّچوّن قایریلان یئر).

پیه Pəyəتوْیله.

سوّروّ Sürüقوْیون (گئچی) سوّروّسوّ.

قاشقا (آلنیٔ قاشقا)(alnı qaşqa) Qaşqa آلنیٔ آغ اوْلان ائوْ حئیوْانیٔ.

کوّره (قوْیون)(qoyun) Kürə قولاقسیز (قولاغیٔ کسیلمیش)- قولاغیٔ قیسا قوْیون.

مۆرقوز گئچی Morquz geçi «کۆردیستان»دا تاپیلان بیر نۆۆ هئیکللی گئچی‌لر. بو گئچی‌لرین تۆک‌لری اوزون اۆلار ۆ ئیرایله سۆرۆنر. تۆک‌لری چۆخ یۇموشاق ۆ مرغوب ۆ تیفتیک کیمی اۆلار.

ناخیر Naxırقارا مال سۆرۆسۆ.

حتّا بیر کلمه...

حؤرمتلی اوْخوجوموز صالحپور جنابلارئینا، آشاغئیداکی تکجه بیر لوّغتی بیزه گؤندهردیکلری اوّچوّن تشککوّرلریمیزی بیلدیریریک.

«... در فرهنگهای موجود هر چه گشتم لغت «اوْخارلاماق» را پیدا نکردم. این لغت در منطقه گرگر مصطلح است؛ به معنی تیز کردن داس، با حرارت کورهای میباشد.

اوْخار- اوْخارلاماق Oxar- oxarlamaq [دمیرچی قارداش منیم بو اوْراغئیمئ اوْخارلا؛ آمما سوئیون آز وئرگیلن تا چاتلاماسئین].»

آندئرما

۱– باش سۆزلرین تلفۆظۆ لاتین الیفباسیله وئریله‌جک.لاتین الیفباسیله تائیش اۆلمایان اۆخوجولارئ نظره آلاراق،لۆغت‌لرین تلفۆظۆنۆ دۆزگۆسترمکدن اۆترۆ، اۆنلارئین یازئلیشئیندا آشاغیداکی صایت حرفلر ایشله‌نه‌جکدیر:

آ	ا / ه/ ه	ائ/ ئ/ ی‌ء	ایـ/ یـ/ی	ایـ/ یـ/ ئ	اۆ/ ۆ	اۆ / ۆ	او/ و	اۆ / ۆ
A-a	ə	E -e	i	I	Ü	ö	U	O

قئید: «واو» ۆ یای» صامیتی بئله یازئلاجاق:

« ۆ »، «ـۆ ، یۆ ،یۆ »

۲– بولتن ده گلن لۆغت‌لرین قارشئلیقلئ معنا ،آنلام ۆ میثال‌لاری اۆنلارئ توپلایان امکداشلارئین یازدیق‌لارئینا اساسلاناراق مۆعیّن اۆسلوب ۆ اساسلارئ گۆزله‌مکدن اۆترۆ اۆنلارئین یازئلیشئ، دۆزه‌لیشی ۆ آچئقلاماسئیندا بیزیم الیمیز تام آچئق اۆلاجاقدئر.

۳– بولتن ده گلن باش سۆزلرین کۆک‌لری حاققئیندا گله‌جکده اۆز فیکریمیزی بیلدیرمگه چالئشاجاییق.

۴– یئری گلدیکده سۆزلرین فارسی قارشئلیغئ() آراسئیندا گتیریله‌جک.

۵– میثال‌لار[ ] آراسئیندا یازئلاجاق.

۶– بولتن ده یازئلان لۆغت‌لر گله‌جکده کیتاب شکلینده چاپ اۆلاجاغئ فیکرینده‌ایک. اۆنا گۆره حۆرمتلی اۆخوجولارئین تنقیدی گۆرۆشلری یئرلی سۆزلۆک ده اۆلدوقجا دۆزگۆن وئریلمه‌سینه ده‌یئرلی یاردئم ائده‌بیلر.

چاغئریئش

ائل دیلی و ادبیاتی توپلاماق اوغروندا ال– اله وئرک

آذربایجان خالقئ و�ی ایراندا یاشایان بوتون تورک دیللی ائل‌لر، تایفالار توکنمز ائل دیلی و�ی ادبیاتینا (فولکلورا) مالیک‌دیرلر. قرن‌لر بویو خالقئن ذکاسیندان یارانیب، یاشایيب و�ی اینکیشاف تاپمیش آنالار و�ی آتالارئمیزین دهیرلی یادیگاری، اونودولماق و�ی آرادان گئتمک تهلوکه‌سینده‌دیر. زنگین فولکلورموزو توپلایيب قورواماق بیزیم تاریخی بورجوموزدور.

بو ساحه ده تک باشینا وٍ داغئیئق اوئنملی ایشلر گوزونوبدور. بیز ده اوز نوبه– میزده شخصی مادی وٍ معنوی ایمکانلارئمیزدان بویولدا قویماغئ قرارا آلمیشیق وٍ آنا دیلیمیزین وٍورغونلارئیئن یاردیمئ ایله «ائل دیلی و ادبیاتی»–نی توپلاماق مقصدیله ایشه با شلامیشیق.

آنجاق بئله بیرگئنیش وٍ هر طرفلی ساحه‌لی آغیر وٍ دهیرلی ایشی نئچه نفر یوخ، بوتون علاقمندلرین ایشتیراکیله یئرینه یئتیرمک اولابیلر. بیز هامئ تورک دیللی وطنداشلاردان، آیدئین‌لاردان یازیچئلاردان وٍ آنادیلیمیزین وٍورغونلارئیندان کوئنوللو یاردیم گوزله‌ییریک. یئرلی لوغت، ایفاده وٍ فولکلورون هر بیر قولوندا چالیشیب، اونلارئ توپلایيب، بیزه گوئنده‌رسینلر.

الیمیزه چاتان یئرلی لوغت‌لر آراشدیرئیلدیقدان سونرا توپلایانیئن آدیله بولتن ده چاپ اولوب یایيلاجاق. حورمتلی اوخوجولارئین تنقیدی وٍ ایصلاحی گورو‌شلری لوغت‌لرین دوزگون تلفوظو وٍ معنالارئنئ بیلدیرمکده بویوک رولو اولاجاقدیر.

کیفایت قده‌ر لوغت بولتن‌لرده چاپ اولدوقدان سونرا کیتاب شکلینده، یئرلی لوغت‌لر سوزلوگو ترتیب ائدیلیب یایيلاجاق.

بیز کؤنۆللوۆ ایشتیراکچیلاردان ایسته‌ییریک بیزیمله یازیشیب ایلگی باغلاسینلار وۆ بوتاریخی حرکت ده ال‌لریندن گله‌نی اسیرگه‌مه‌سینلر.

بهزاد بهزادی، دکتر محمد زاده صدیق، علیرضا صرافی، اسماعیل هادی، جواد دربندی، محمدرضاکریمی، ائل اوغلو

آدرس: تهران- سعادت آباد- چهارراه شهرداری- ساختمان تجاری سرو، طبقه ۷ واحد ۲

دفتر وکالت بهزاد بهزادی کد پستی: ۱۹۹۸۷۵۵۴۳۴

تلفن: ۲۰۹۴۹۰۰ فاکس: ۲۳۵۲۲۶